

BEYNƏLXALQ SEÇKİ MONİTORİNG MİSSİYASI Növbədənənar Parlament Seçkiləri, 9 fevral 2020-ci il

İLKİN MÜŞAHİDƏLƏR VƏ NƏTİCƏLƏRƏ DAİR BƏYANAT

İLKİN NƏTİCƏLƏR

Böyük sayda namizədin iştirakına baxmayaraq, 9 fevral 2020-ci il tarixində Azərbaycanda keçirilən növbədənənar parlament seçkiləri həqiqi rəqabətin qarşısını alan məhdudlaşdırıcı qanunvericik və siyasi mühitdə baş tutmuşdur. Bir neçə potensial namizədə iştirak etmək imkanı verilməmiş, lakin ümumilikdə namizədlərin qeydiyyat prosesi əhatəli olmuşdur. Real siyasi müzakirə mühitinin olmaması səbəbindən seçicilərə tutarlı seçim imkanı verilməmişdir. Bir çox namizəd, seçicilərə çıxış vasitəsi kimi sosial mediadan istifadə etmiş, lakin bu, ənənəvi kütləvi informasiya vasitələrində təbliğat-təşviqatın aparılmasını əvəzləmir. Seçicilərə, namizədlərə və onların nümayəndələrinə təzyiq halları müşahidə edilmişdir. Seçkilərin idarə olunması təminat baxımından yaxşı səviyyədə olmuş, qanunla nəzərdə tutulan müddətlərə riayət olunmuşdur və Mərkəzi Seçki Komissiyası fəaliyyətin şəffaf qurulması üçün əlaqələndirilmiş səylər və beynəlxalq müşahidəçilərə qarşı müsbət münasibət göstərmişdir. Bununla belə, səslərin hesablanması və yekunların müəyyən edilməsi zamanı yol verilən əhəmiyyətli prosedur pozuntuları, nəticələrin doğruluğuna dair narahatlıqları artırmışdır.

5 dekabr 2019-cu il tarixində parlamentin buraxılması barədə müraciətindən sonra və Konstitusiya Məhkəməsinin razılığı ilə Prezident parlamenti buraxmış və 9 fevral 2020-ci il tarixində növbədənənar parlament seçkilərini təyin etmişdir. Prezidentə göndərilən müraciətində parlament, növbədənənar parlament seçkilərinin keçirilməsinin səbəbi kimi prezidentin müəyyən etdiyi iqtisadi, məhkəmə və sosial islahatlar tempi ilə qanunvericilik prosesinin uyğunlaşdırılması zərurətini göstərmişdi.

Parlament seçkiləri, ilk növbədə Konstitusiya və Seçki Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Konstitusiya, ifadə, toplaşmaq, birləşmək, hərəkət, informasiyaya çıxış azadlığını və siyasi həyatda iştirak etmək hüququnu təmin edir, lakin qanuni çərçivə bu azadlıqları əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır. DTİHB və Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası tərəfindən sərbəst toplaşma və ifadə azadlığı, media mühiti və namizədlərin qeydiyyatı ilə bağlı çoxsaylı tövsiyələri hələ də nəzərə alınmamışdırlar. DTİHB və Avropa Şurasının Qanun vasitəsilə Demokratiya üzrə Avropa Komissiyasının (Venesiya Komissiyası) toplaşmaq və ifadə azadlığı, media mühiti və namizədlərin qeydiyyatına aid uzun müddətdir ki verilən bir çox seçkilərlə əlaqədar qanunvericiliyə dair tövsiyələri hələ də nəzərə alınmamışdırlar. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM), azad seçki hüququnun pozulmasına dair 23 işlə əlaqədar qərar vermişdir. Həmin qərarların heç biri, o cümlədən İlqar Məmmədov və digərləri ilə əlaqədar olanlar hələ də icra olunmamış və bu hal, bir sıra namizədi seçkilərdə iştirak imkanından məhrum etmişdir.

Parlament üzvləri, 125 birmandatlı dairələrdən sadə səs çoxluğu ilə beş illik müddətə seçilir. Seçki dairələrinin yarısından çoxunda qeydə alınmış seçicilərin sayı orta hesabla qanunun icazə verdiyi həddən çoxdur ki, bu da ATƏT, Avropa Şurası qarşısında götürülən öhdəliklərdə və digər beynəlxalq standartlarda təsbit olunan səslərin bərabərliyi prinsipinə ciddi şəkildə təsir edir.

Komissiyaya üzvlər təqdim edən parlamentdəki üç qrup arasında həqiqətən ciddi siyasi fərqlərin olmaması nəticəsində istənilən seçki komissiyalarına üzvlərin irəli sürülməsi qaydası təcrübədə idarəetmənin bitərəf və müstəqil tərkibdə formalaşmasına təminat vermir. Seçkilərə hazırlıq

müddətinin qısa olmasına baxmayaraq, seçkilərin ümumiyyətlə bütün səviyyələrdə idarə edilməsi təminat baxımından yaxşı səviyyədə idi və komissiyalar, qanunvericiliklə tələb olunan müddətlərə riayət etməkdə hazırlıqlı olduqlarını nümayiş etdirmişdirlər. Mərkəzi Seçki Komissiyasının (MSK) iclasları akkreditasiyadan keçmiş müşahidəçilər və mətbuat üçün açıq keçirilirdi. Qərarlar, ümumilikdə, yekdilliklə qəbul edilmiş və vaxtında MSK-nın internet saytında yerləşdirilmişdir ki, bu da prosesin şəffaflığı artırmışdır.

Dövlət nümayəndələrinin verdiyi məlumata əsasən seçkilər, Ermənistanla davam edən münaqişə nəticəsində Hökumətin tam və ya qismən nəzarəti altında olmayan ərazilərdə yerləşən 10 dairədə (toplam 125 dairə mövcuddu) təşkil oluna bilmir. Münaqişə, böyük sayda əhəlinin məcburi köçkün (köçkün) vəziyyətinə düşməsinə səbəb olmuşdur. Köçkünlərin öz səsvermə hüququndan istifadə etməsi üçün MSK əhəmiyyətli tədbirlər görmüşdür.

Qeydə alınmış təxminən 5,2 mln seçicinin 340,689 nəfəri məcburi köçkündür. Seçicilərə öz məlumatlarını yoxlamaq və dəqiqləşdirmək və digər seçicilərə dair məlumatlar üzrə müraciət etmək üçün kifayət qədər imkan yaradılmışdı. Qanunvericilik, Avropa Şurasının standartlarına zidd olaraq, Məntəqə Seçki Komissiyalarına (MnSK) seçicilərin səsvermə günü qeydiyyatına imkan yaradır. MSK bazasında qeydə alınmış seçicilərin sayı ilə Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarında səsvermə yaşı olan vətəndaşların sayı arasında təxminən 2 milyon nəfərə qədər fərq var. Bu məsələyə dair ictimaiyyət üçün açıq məlumatların olmaması seçicilərin qeydiyyat sisteminin dəqiqliyinə inamsızlıq yaradır. Əqli və ya psixoloji əlillik səbəbindən məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslər kimi tanınan seçicilər səs vermək hüququna malik deyil və bu beynəlxalq öhdəliklərə və standartlara zidd haldır.

Ümumiyyətlə istisnasız keçən qeydiyyat prosesi nəticəsində 1,314 namizəd seçkiyə qatılmışdır. Son parlamentin cəmi 80 üzvü yenidən seçilmək istəyir. Əsasən 125 Dairə Seçki Komissiyası (DSK) tərəfindən idarə olunan iki mərhələli qeydiyyat prosesi, namizədliyi irəli sürülmüş şəxslərin 97 faizini (2,431 nəfərin 2,358-ni) qeydə almışdır. 1,637 şəxsin namizədliyi irəli sürülmüşdür ki, bunların da 83 faizinin namizədliyi özü tərəfindən irəli sürülən şəxslərdir. On doqquz siyasi partiya toplam 272 namizəd irəli sürmüşdü. Namizədlərin təxminən 19 faizi qanunla nəzərdə tutulmuş müddət ərzində öz namizədliyini geri götürmüşdür. Digər məsələlərlə bərabər, namizədliyin geri götürülməsinin səbəbi kimi, siyasi partiyalar arasında razılaşmalar və təzyiqlər götürülmüşdür ki, onlar da, BSMM ilə ünsiyyətdə olan bəzi həmsöhbətlərin fikrinə əsasən, mərkəzləşdirilmiş deyil, daha çox yerli səviyyədə bir sıra rəsmi qurumlar tərəfindən təşkili olunmuşdurlar. Namizədliyini geri götürənlərin yarısından çoxu özəl sektorda çalışan və namizədliyi özü tərəfindən irəli sürülən şəxslər idi.

Qeydiyyatdan keçmiş namizəd sayının yüksək olmasına rəğmən, təşviqat müddəti əsasən, mühitin siyasi nəzarət altında olması səbəbindən nəzərə çarpacaq qədər təsirli keçməmişdir. Namizədlərin əksəriyyəti iqtidar partiyasına alternativ ola bilən proqramla və ya fikirlə çıxış etməmişdirlər. Ümumiyyətlə, seçkiqabağı təşviqat kampaniyası, seçicilərə həqiqətən seçim etmək imkanını yaradan rəqabətli təşviqat üçün mühüm olan siyasi iştirakçılıq olmadan keçmişdir. Namizədlərin fəallığının son həftə ərzində artmasına baxmayaraq, təbliğat-təşviqat solğun və ictimaiyyətin diqqətini cəlb etməkdə uğursuz olmuşdur.

Son parlamentdə 20 yer (16 faiz), 15 dövlət komitəsinin yalnız 2-sinin sədri qadın olmasını və nazir vəzifəsində heç bir qadının olmamasını nəzərə alaraq, qadınlar ictimai və siyasi həyatda kifayət qədər təmsil olunmurlar. Qeydiyyata alınmış 55 siyasi partiyanın heç birinə qadın rəhbərlik etmir. Qeydiyyata alınmış namizədlərin 21 faizini qadınlar təşkil edir. Qadınlar arasından namizədliyi irəli sürmək üçün qanunla əlavə təşviqat mexanizmləri nəzərdə tutulmayıb.

Seçkiqabağı təşviqatın maliyyələşdirilməsi üzrə qanuni çərçivə mövcuddur, lakin, ianələr, nəzarət və cərimələrə dair bir çox tələblərin icra olunmaması seçkiqabağı təşviqat kampaniyanın maliyyələşdirilməsi sisteminin şəffallığını və səmərəliliyini məhdudlaşdırır. Namizədlərin təqdim etdiyi maliyyə hesabatları əsasən DSK-ların lövhələrində yerləşdirilmişdir, lakin əksər hallarda onlar, ianə və xərclər haqqında məlumatları əks etdirməmişdirlər. Qanunvericiliyin tələbinə baxmayaraq, fevralın 9 tarixinə qədər BSMM mətbuatda hər hansı namizədin seçkiqabağı təşviqat kampaniyanın maliyyələşdirilməsi haqqında məlumatı aşkar etməmişdir. Beynəlxalq təşkilatların bundan əvvəl verdiyi bir çox tövsiyə hələ də icra olunmamışdır.

Konstitusiyanın ifadə azadlığına və məlumatı əldə etmək azadlığına təminat verməsinə baxmayaraq, qanunlarla bu azadlıqlar ciddi şəkildə əngəllənir. Ənənəvi media seçiciləri, namizədlər və onların platformaları haqqında məlumatla təmin etməmiş, Prezidentin fəaliyyəti isə geniş işıqlandırılmışdır. Seçkilərlə əlaqədar xəbərlər MSK-nın fəaliyyətinə dair reportajlarla məhdudlaşdırılmışdır. Bundan tam fəqrlı olaraq, sosial media platformaları alternativ siyasi məlumat mənbəyinə çevrilmişdirlər. Buna baxmayaraq, beynəlxalq və regional standartlara zidd olaraq, ictimaiyyət həqiqi siyasi debatdan məhrum qalmış və məlumatlı seçim etmək üçün kifayət qədər məlumatla təmin olunmamışdır.

Şikayətlərin baxılması sistemi müfəssəldir. Şikayətlərin baxılmasına dair prosedurların həyata keçirilməsi əsasən qanunla nəzərdə tutulmuş müddətlər ərzində baş tutmuşdur. MSK-ya namizədlərin qeydiyyatı ilə bağlı 36 şikayət daxil olmuşdur. 15 halda şikayətlərin baxılması prosesi, namizədlərin qeydiyyata alınması prosesindən verilən şikayətlərin baxılması müddətinin kampaniyanın başlaması müddəti ilə üst-üstə düşməsi səbəbindən, təşviqat kampaniyasının başladığı müddətdə belə davam etmişdir ki, bu da hüquqların səmərəli və vaxtında təminatı prinsipinə dair ATƏT qarşısında götürülən öhdəliklərə və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tələblərinə cavab vermir. Bundan əlavə, ATƏT qarşısında götürülən öhdəliklərə zidd olaraq, qərarlarda onlardan şikayət etmək imkanının olub-olmaması qeyd edilmir. Təşviqat müddətində DSK-lar və MSK verilən şikayətlərə dair müvafiq olaraq 43 və 18 qərar qəbul etmişdirlər.

MSK və DSK-lar tərəfindən 89,000-dən çox yerli müşahidəçi qeydiyyata alınmışdır. Bunların 62 faizindən çoxu namizədlərin nümayəndələri, 34 faizi müstəqil müşahidəçilər və yalnız 4 faizi qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən irəli sürülmüşdür. SMM ilə ünsiyyətdə olan bəzi həmsöhbətlər qeyd etmişdirlər ki, xaricdən maliyyələşdirmə ilə əlaqədar tətbiq olunan qaydalar vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyət göstərmək, müşahidəçiləri təlimləndirmək və yerləşdirmək imkanına məhdudiyətlər qoyur. SMM-in böyük sayda həmsöhbəti, bəzi vətəndaş müşahidəçi qrupların siyasi əlaqələrinə və ya müstəqilliyinin olmamasına dair narahatlıqlarını ifadə etmişdirlər. MSK, ümumiyyətlə 883 beynəlxalq müşahidəçi qeydiyyata alınmışdır.

Seçki günü baş tutan səsvermə prosesi, müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 7 faizində mənfi qiymətləndirilmişdir ki, bu da kifayət qədər böyük say olduğuna görə ciddi prosedur çatışmazlıqların olmasının göstəricisidir. Seçicilərin barmaqlarının mürəkkəblə işarələnməsi kimi mütləq qayda adətən icra olunmamış və müşahidəçilər, qutulara topa bülleten atılması və qrup şəklində səsvermə hallarına dair məlumat vermişdirlər. Səslərin hesablanması prosesi müşahidə aparılan məntəqələrin yarısından çoxunda mənfi olaraq qiymətləndirilmişdir ki, bunun da səbəbi, seçki qutularının açılmasından əvvəl mütləq olan prosedurlarının aşkar gözlənilməməsi və şəffallığın məhdudlaşdırılması idi. Əksər hallarda MnSK-lar rəqəmlərin yoxlanılmasını aparmamış, seçici siyahılarındakı imzaların sayını hesablamamış və seçki qutularını açmaqdan əvvəl müvafiq göstəriciləri qeyd almamışdır. Əsasən prosesin zəif təşkil olunması və DSK üzvlərinin seçkilərin yekunlarının müəyyən edilməsi prosedurlarına dair anlayışlarının olmaması səbəbindən müşahidə aparılan 109 DSK-nın 22-də yekunların müəyyən edilməsi prosesi mənfi qiymətləndirilmişdir. Gün ərzində seçkilərin gedişatını izləmək üçün namizədlərin, partiyaların təhkim etdiyi və müstəqil

müşahidə aparan əhəmiyyətli sayda müşahidəçilər cəlb olunmuş, lakin tez-tez maneələrlə üzləşmişdirlər.

İLKİN MÜŞAHİDƏLƏR

Ümumi məlumat

5 dekabr 2019-cu il tarixində parlamentin buraxılması barədə müraciətindən sonra və Konstitusiyaya Məhkəməsinin razılığı ilə Prezident parlamenti buraxmış və 9 fevral 2020-ci il tarixində növbədənəkar parlament seçkilərini təyin etmişdir¹. Prezidentə göndərilən müraciətində parlament, növbədənəkar parlament seçkilərinin keçirilməsinin səbəbi kimi prezidentin müəyyən etdiyi iqtisadi, məhkəmə və sosial islahatlar tempi ilə qanunvericilik prosesinin uyğunlaşdırılması zərurətini göstərmişdi. Qarşıdan gələn növbədənəkar parlament seçkiləri buraxılmış parlamentdə 65 yer çoxluğuna sahib olan Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) hakim olduğu bir siyasi mühit çərçivəsində baş tutur. Formal olaraq parlament müxalifətini təşkil edən, lakin YAP-ı dəstəkləyən partiyalar parlamentdə 12 yer tuturdu, 38 yer isə adətən hakim partiya ilə eyni şəkildə səs verən müstəqil namizəd kimi seçilmiş üzvlərin payına düşürdü². Son parlamentdə təmsil olunan 12 partiyanın hər biri və əlavə olaraq 7 partiya hazırki seçkilərə qatılıb.³

Hökumət, yeni seçkiləri siyasi səhnəyə yeni simaların gəlməsi üçün imkan kimi təqdim edir, lakin siyasi partiyaların bir qismi mandatların mövcud hakim elitalar arasında yenidən bölüşdürülməsi ilə yekunlaşacağını düşünürlər.⁴ Son bir neçə il ərzində, xüsusən də son dövrlərdə, Prezident Administrasiyasında və Nazirlər Kabinetində uzun illər ərzində çalışan bir neçə rəhbər şəxslər dəyişdirilmiş və ya fərqli bir vəzifəyə keçirilmişdirlər.

Hökumət, BSMM-ə seçkilərin azad və ədalətli şəraitdə keçirilməsi üçün siyasi iradənin olduğunu bildirsə də, BSMM-lə ünsiyyətdə olan bir sıra həmsöhbət, Azərbaycanda fundamental hüquq və azadlıqlara hörmətlə bağlı ciddi narahatlıqlarını ifadə etmişdirlər.⁵ Hökumətə qarşı tənqidi fikirləri səsləndirən şəxslərə qarşı sistemli təzyiq və cinayət təqibinin tətbiq olunmasına dair məlumatlar ciddi narahatlığa səbəb olur.⁶ Bəzi müxalifət partiyaları, o cümlədən Demokratik Qüvvələrin Milli Şurası (DQMS) ətrafında birləşən partiyalar, xüsusən mediaya çıxışı və təşviqat zamanı sərbəst toplaşmaq

¹ Növbəti Parlament seçkiləri 1 noyabr 2020-ci il tarixində keçirilməli idi.

² Parlament [stenoqramlarına](#) baxın. Digər parlament partiyaları: Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası (VHP - iki deputat), Azərbaycan Sosial Demokrat Partiyası, Vətəndaş Birliyi Partiyası, Demokratik Maarifçilik Partiyası, Böyük Quruluş Partiyası, Ana Vətən Partiyası, Milli Dirçəliş Partiyası, Demokratik İslahatlar Partiyası, Sosial Rifah Partiyası, Vahid Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası və Birlik Partiyası - hər birindən bir deputatla. Parlamentin buraxılmasından əvvəl on yer boş idi.

³ Partiya sədrlərindən biri, partiya mənsubiyyəti olan və namizədliyi özü tərəfindən irəli sürülmüş namizəd kimi iştirak edir.

⁴ Buraxılmış parlament üzvlərinin təxminən 70 faizi (80 millət vəkili) seçkilərə qatılmışdılar.

⁵ BMT İnsan Haqları Komitəsinin "[Azərbaycan üzrə dördüncü dövrü hesabatı](#) dair yekun müşahidələr" (16 noyabr 2016), CCPR/C/AZE/CO/4, 38, 40 və 42-ci bəndlərə baxın. Həmçinin, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının "[Azərbaycanda demokratik təsisatların fəaliyyəti](#)" adlı qətnaməsinin (11 oktyabr 2017), 6, 7 və 8-ci bəndlərinin baxın. Həmçinin, Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin 8-12 iyul 2019-cu il tarixlərində Azərbaycana etdiyi səfərdən sonrakı [hesabatına](#) baxın. Həmçinin, [İntiqam Əliyev Azərbaycana qarşı](#) AİHM qərarının 223-cü bəndinə baxın.

⁶ Beynəlxalq insan hüquqları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fikrinə əsasən, Azərbaycanda çox sayda siyasi məhbus var. Məsələn, BMT-nin İnsan Haqları Şurasının hesabatına baxın [Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders on his mission to Azerbaijan](#) (20 fevral 2017). 2019-cu ilin 16 mart tarixində Prezident, siyasi məhbus hesab olunan 51 şəxsi əfv etmiş, lakin məsələ hələ də narahatlıq doğurur. Həmçinin, AŞPA-nın 18 dekabr 2019-cu il tarixli "[Azərbaycanda siyasi məhbuslara dair hesabatına](#)" və 30 yanvar 2020-ci il tarixində qəbul etdiyi [2322 sayılı Qətnaməsinə](#) baxın.

azadlığını məhdudlaşdıran mühit səbəbindən seçkiləri boykot etmişdirlər. Ölkədə son icazəli siyasi mitinq 2019-cu ilin yanvarında Bakıda keçirilmişdir. 19 oktyabr 2019-cu il tarixində müxalifətin Bakıda keçirmək istədiyi icazəsiz mitinq, hakimiyyət tərəfindən fiziki güc tətbiq edilərək dağıdılmış, bir çox ictimai fəal və müxalifət lideri həbs olunmuşdurlar.⁷

Bir neçə istisna halı çıxmaqla, son parlamentdə 20 yer (16 faiz), 15 dövlət komitəsinin yalnız 2-sinin sədri qadın olmasını və nazir vəzifəsində heç bir qadının olmamasını nəzərə alaraq, qadınlar ictimai və siyasi həyatda kifayət qədər təmsil olunmurlar. Qeydiyyatda alınmış 55 siyasi partiyanın heç birinə qadın rəhbərlik etmir. Qadınların siyasi iştirakına dair narahatlıqlar BMT-nin Qadınlara qarşı ayrıseçkiliyin aradan qaldırılması üzrə Komitəsi (CEDAW) tərəfindən də qaldırılmışdır.⁸

Hökumətin verdiyi məlumata əsasən seçkilər, böyük sayda əhalinin məcburi köçkün (köçkün) vəziyyətinə düşməsinə səbəb olan Ermənistanla davam edən münaqişə nəticəsində Hökumətin tam və ya qismən nəzarəti altında olmayan 125 dairənin 10-da təşkil oluna bilmir. Köçkünlərin öz səsvermə hüququndan istifadə etməsi MSK əhəmiyyətli tədbirlər görmüşdür.

Seçki sistemi və hüquqi çərçivə

Parlament üzvləri (millət vəkilləri), 125 nəfərlik birmandatlı dairələrdən sadə səs çoxluğu ilə beş illik müddətə seçilirlər. Beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş qabaqcıl təcrübədən irəli gələrək Seçki Məcəlləsi, hər dairədə qeydiyyatda alınmış seçicilərin sayını beş faizdən çox və müstəsna hallarda bir dairə üzrə orta seçicilərin sayından 10 faizdən çox olmaması şərtini əks etdirir.⁹ Bununla belə, hazırda 75 seçki dairəsində göstərilən məhdudluğun aşması halı baş verir.¹⁰ Bu hal, ATƏT, Avropa Şurası qarşısında götürülən öhdəliklərdə və digər beynəlxalq standartlarda təsbit olunan səslərin bərabərliyi prinsipinə ciddi şəkildə təsir edir.¹¹

Parlament seçkiləri, ilk növbədə Konstitusiyaya (son dəyişiklər 2016-cı ildə edilmiş) və Seçki Məcəlləsinə (son dəyişiklər 2019-cu ilin fevralında edilməklə, qəbul olunduqdan sonra 21 dəfə əlavələr edilmişdir) ilə tənzimlənir. Konstitusiyanın əsas hüquq və azadlıqları, o cümlədən sərbəst toplaşmaq, ifadə, birləşmək və məlumat əldə etmək azadlıqlarını, habelə siyasi həyatda iştirak etmək hüquqlarını təmin

⁷ DTİHB SMM-ə verilən məlumata əsasən, 2019-cu ildə ictimai toplantılar üçün edilmiş 15 müraciət rədd edilmiş və ya cavabsız qalmışdır. Müraciətlərin doqquzu DQMŞ, dördü *Müsavat*, biri namizəd Rəsul Cəfərov, və biri “Qadınlara zorakılığa qarşı” yürüşünü təşkil etmək istəyən qadınlar qrupu tərəfindən edilmişdir. Bunların hər biri rədd edilmiş, lakin üç halda Bakıdan 20 km aralıda yerləşən Lökbatan qəsəəsindəki alternativ məkan təklif olunmuşdur.

⁸ BMT-nin Qadınlara qarşı ayrıseçkilik komitəsinin beşinci dövrü hesabatına baxın (CEDAW) [Concluding Observations on the fifth periodic report of Azerbaijan](#) (12 March 2015), CEDAW/C/AZE/CO/5, bənd 26-27.

⁹ Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının Seçki Məsələləri üzrə Yaxşı Təcrübələr Məcəlləsinin 2.2.15 bəndində qeyd olunur ki, “paylanma meyarından ən maksimal yayınma göstəricisi [...], həddən artıq müstəsna hallar istisna olmaqla, nadir hallarda 10 faizi aşmalı və heç bir halda 15 faizdən çox olmamalıdır.” Seçki Məcəlləsi, dairə sərhədlərinin hər beş ildən bir nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Sərhədlərin yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə bağlı MSK-nın internet saytında yerləşdirilmiş ən son 2014-cü ilin oktyabrında qəbul olunan qərardır.

¹⁰ MSK-nın [məlumat bazasından](#) alınan məlumatlara əsasən, 125 seçki dairəsindən 30-da 5 faizdən yuxarı, 45-də isə 10 faizdən yuxarı kənarlaşma baş verir.

¹¹ ATƏT-in 1990-cı ildə qəbul etdiyi Kopenhagen Sənədinin 7.3 bəndində qeyd olunur ki, üzv dövlətlər “yetkinlik yaşına çatmış vətəndaşların bərabər seçki hüququnu təmin edəcəklər.” Həmçinin, BMSHP-ın 25-ci maddəsinin 25 sayılı Ümumi Şərhinin 21-ci bəndində qeyd olunur ki, “bir şəxs, bir səs prinsipi tətbiq olunmalı və hər bir Dövlətin seçki sistemi çərçivəsində bir seçicinin səsi digərin səsinə bərabər tutulmalıdır. Seçki sərhədlərinin müəyyənəndirilməsi və səslərin təyin olunması metodikasi səslərin paylanmasını pozmamalı və heç bir qrupa qarşı ayrı-seçkilik tətbiq etməməli və vətəndaşların öz nümayəndəsini azad şəkildə seçmək üçün hüququnu əsassız şəkildə istisna etməməli və ya məhdudlaşdırmamalıdır.”

etməsinə baxmayaraq, sözü gedən hüquq və azadlıqlar qanuvericilik və onun tətbiqi nəticəsində ciddi məhdudiyətlərə məruz qalır.¹²

Seçki Məcəlləsi kifayət qədər müfəssəldir, lakin bir sıra məsələlər dair, o cümlədən seçkilərin mətbuatda işıqlandırılması, təşviqatın maliyyələşdirilməsi və şikayətlərə aid sahələrdə təkrarçılığa yol verir və tam aydın deyil. Bundan əlavə, MSK-nın qəbul etdiyi qərarlar və normativ aktlar, əksər hallarda qanunda təsbit olunmuş müddələrin aydın şərhini təqdim etmir.¹³ 2018 və 2019-cu illərdə Seçki Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər daha çox texniki mahiyyət daşıyırdı. DTİHB və Venesiya Komissiyasının toplaşmaq və ifadə azadlığı, seçkilərin idarə edən qurumların müstəqilliyi və bitərəfliyi, təşviqatın maliyyələşdirilməsi, media mühiti və namizədlərin qeydiyyatına aid uzun müddət əvvəl verilən bir çox tövsiyələri hələ də nəzərə alınmamışdırlar.

Azərbaycan, demokratik seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı əsas beynəlxalq və regional sənədlərə, o cümlədən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına (AİHK) qoşulan tərəflərdən biridir.¹⁴ AİHK, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) qərarlarının ölkələr tərəfindən icra olunmasını mütləq şəkildə tələb edir. Azərbaycan, AİHM-in qəbul etdiyi 225 qərardan 37-ni icra edib.¹⁵ Azad seçki hüququnun pozulmasına dair 23 qərar qəbul olunmuşdur ki, bunların da heç bir hələ də icra olunmayıb.¹⁶

Seçkinin idarə edilməsi

Seçkiləri, Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK), 125 Dairə Seçki Komissiyaları (DSK) və 5,573 Məntəqə Seçki Komissiyaları (MnSK) idarə edir ki, onlar da, müvafiq olaraq 18, 9 və 6 komissiya üzvündən ibarətdir.¹⁷ MSK, Ermənistanla davam edən münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdən olan məcburi köçkünlərin səsvermə hüquqlarının həyata keçirilməsini asanlaşdırmaq üçün müvafiq tədbirlər görmüşdür. Səsvermə, 125 seçki dairəsindən 7-də tamamilə və 3-də qismən baş tutmamışdır. Hökumətin tam və ya qismən nəzarəti altında olmayan seçki dairələrindəki seçki məntəqələri 1993-cü ildən bəri məcburi köçkünlərin yaşadığı ölkə daxilindəki seçki məntəqələrinə köçürülmüşdü. Hazırki seçkilər üçün 523 seçki məntəqəsi olan 14 DSK məcburi köçkünlərə xidmət göstərəcək.

¹² Məsələn, Cinayət Məcəlləsində böhtan və təhqirə görə beş ilədək cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulub. İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında qanun, məhkəmə qərarı olmadan belə internet səhifələrə girişin müvəqqəti məhdudlaşdırılmasına imkan verir. Dövlət qeydiyyatı və hüquqi şəxslərin dövlət reestri haqqında qanun kommərasiya hüquqi şəxslərin mülkiyyətçilərinə dair məlumatları təsnif edir. Seçki Məcəlləsi payları dövlətə məxsus olan yayımcılara seçki təşviqatını işıqlandırmağı qadağan edir. Bundan əlavə, mətbuatda təşviqatın geniş tərif, KİV-lər tərəfindən təşviqatın işıqlandırılmasını məhdudlaşdırır. Sərbəst toplaşmaq haqqında qanunda əvvəlcədən xəbərdarlığın göndərilməsi qeyd olunsay belə, təcrübədə icazə tələb olunur. Birləşmək azadlığına qoyulan məhdudiyətlərə dair Avropa Şurasının Qanun vasitəsilə Demokratiya üzrə Avropa Komissiyasının (Venesiya Komissiyasının) [Qeyri-hökumət təşkilatları haqqında qanunda dair rəyinə](#) baxın.

¹³ Qanunda təsbit olunan tələbləri təkrarlayan MSK təlimatlarının nümunələri bank hesablarının açılması, seçki bülletenlərinin və digər seçki materiallarının hazırlanması və təqdimatı, şikayətlərə baxılması və təşviqat kampaniyasının mətbuatda işıqlandırılmasına dair qaydaların məzmununda görmək olar.

¹⁴ Həmçinin, 1966-cı il Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında 1979-cu il konvensiyası, 1965-ci ildə İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında beynəlxalq konvensiya, 2003-cü il korrupsiyaya qarşı konvensiya, Əlillərin hüquqları haqqında 2006-cı il konvensiyası və Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərdə demokratik seçkilər, seçki hüquqları və azadlıqlarının standartları haqqında 2002-ci il konvensiyası. Azərbaycan həmçinin Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının və Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə Dövlətlər Qrupunun (GRECO) üzvüdür.

¹⁵ AİHM-nin qərarlarının icrası üzrə şəbənin Azərbaycan üzrə [faktlar siyahısına](#) baxın.

¹⁶ Sözü gedən hallar 65 ərizəçi tərəfindən təqdim olunub. Azad seçkilər hüququna dair ən azı 48 işin baxılması hələ də başlamayıb. AİHM, Azərbaycanla əlaqədar altı işdə ifadə azadlığının, beş işdə sərbəst toplaşmaq və yeddi işdə sərbəst birləşmək hüququnun pozulmasına dair qərar çıxarmışdır.

¹⁷ MSK-da bir yer boş qalır.

Bundan əlavə, müstəsna hallarda hərbi hissələrdə və həbsxanalarda və istintaq təcridxanalarında 131 seçki məntəqəsi yaradılmışdır.

Bütün seçki komissiyaları beş illik müddətə təyin edilmiş və hazırkı tərkibi 2016-cı ildə təsdiqlənmiş daimi orqanlardır.¹⁸ MSK üzvləri parlament tərəfindən, DSK-lar MSK tərəfindən, MnSK-lar isə müvafiq DSK-lar tərəfindən seçilir. MSK-nın 17 üzvündən üçü, o cümlədən iki MSK katibindən biri qadındır. MSK-nın məlumatına əsasən, DSK və MnSK üzvlərinin müvafiq olaraq 17 və 37 faizi qadınlardır. DSK-ların 2, MnSK-ların 25 faizinə rəhbərlik edən qadınlardır.

Qanunvericiliyə əsasən, bütün seçki komissiyalarının tərkibi siyasi qüvvələrin parlamentdəki təmsilçiliyini əks etdirir: parlament çoxluğu, parlament azlığı (parlamentdə təmsil olunan digər siyasi partiyalar kimi müəyyənləşdirilmiş) və müstəqil olan millət vəkilləri üçün üç bərabər kvota ayrılmışdır. DTİHB SMM-nin həmsöhbətləri qeyd etmişdirlər ki, parlamentdə komissiya üzvlərinin namizədliyini irəli sürən üç qrup arasında siyasi fərqlənmə, həqiqətən qərəzsiz və müstəqil seçki izibatçılığını təmin etməyə imkan vermir. Qanunvericiliyin tələbinə əsasən bütün komissiyaların sədrləri parlament çoxluğunun namizədləridir. Komissiyaya üzvlər təqdim edən parlamentdəki üç qrup arasında həqiqətən ciddi siyasi fərqlənmə olmaması nəticəsində istənilən seçki komissiyalarına üzvlərin irəli sürülməsi qaydası AİHM-nin presedent hüququnda qeyd olunan təcrübədə bitərəf və müstəqil tərkibin formalaşmasını təmin etmir.¹⁹ Bundan əlavə, qanunvericiliyə əsasən, bütün komissiyaların sədrləri parlamentdəki çoxluq tərəfindən təyin olunur. 60-dan çox seçki dairəsində namizədliyini qeydə alan partiyalar və partiyalar blokları hər komissiyaya məsləhətçi hüququ olan bir üzv təyin etmək hüququna malikdirlər. Bir dairədə qeydə alınmış namizədin, DSK və həmin dairədəki MnSK-larda eyni nümayəndəsi ola bilər. Hazırkı seçkilər üçün yalnız YAP-ın bütün səviyyələrdə seçki komissiyalarında məşvərətçi səs hüququ olan üzvləri var.²⁰ Əksər namizədlər seçkilərin idarə edilməsinin səmərəliliyinə inam ifadə etsələr belə, bir neçəsi, xüsusilə aşağı səviyyəli komissiyalarda müstəqillik və bitərəfliyin olmamasını bildirmişdirlər.

Seçkilərə hazırlıq müddətinin qısa olmasına baxmayaraq, seçkilərin ümumiyyətlə bütün səviyyələrdə idarə edilməsi təminat baxımından yaxşı səviyyədə idi və komissiyalar, qanunvericiliklə tələb olunan müddətlərə riayət etməkdə hazırlıqlı olduqlarını nümayiş etdirmişdirlər. MSK, DTİHB SMM-nin vaxtında dəvət olunduğu və gündəliyi əvvəlcədən təqdim olunan, habelə akkreditə olunmuş müşahidəçilər və media üçün müntəzəm olaraq açıq iclaslar keçirmişdir. İclaslarda geniş sayda media nümayəndələri, beynəlxalq müşahidəçilər və YAP nümayəndəsi iştirak etmişdirlər. DTİHB SMM-in müşahidə etdiyi iclaslarda əksər komissiya üzvləri, üst-üstə düşən fikirlərlə yekunlaşan müvafiq mövzularda müzakirələr aparmışdılar. Qərarlar, ümumilikdə yekdilliklə qəbul edilmişdirlər. 2010 və 2015-ci illərdə qəbul olunan müvafiq təlimat və qaydalara əsasən, MSK, qarşıdan gələn seçkilər üçün 8 təlimat və qayda və 90 qərar qəbul etmiş və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müddətdə dərc etmişdir. Bundan əlavə, komissiyanın fəaliyyətinə dair məlumatlar MSK-nın internet sahifəsində müntəzəm qaydada yenilənmişdir. Buna baxmayaraq, MSK-nın məlumatların yayılmasına dair yanaşması ardıcıl deyil.²¹

¹⁸ Bununla belə, 2019-cu ilin sentyabrında, bitərəf deputatları təmsil edən MSK sədrinin müavini Nazirlər Kabineti Aparatı rəhbərinin müavini təyin edildikdən sonra yeni təyin olunmuş sədr müavini onun MSK-dakı yerini tutmuşdur.

¹⁹ Məsələn, [Qəhrəmanlı və digərləri Azərbaycana qarşı](#), əzizə 36503/11 (AİHM, 8 oktyabr 2015) bənd 78.

²⁰ Partiyalar və namizədliyi özü tərəfindən irəli sürülmüş şəxslər DSK və MnSK-lara məşvərətçi səs hüququ olan 7,206 üzv təyin ediblər.

²¹ Namizədlər haqqında daha ətraflı məlumatların dərc olunması ictimaiyyətin məlumatlandırılması və şəffaflığın artırılması üçün imkan yaratmış, lakin həmin məlumatların yenilənmiş sürəti ictimaiyyətə açıqlanmamışdır. Bundan əlavə, akkreditə olunmuş qurumlar haqqında keyfiyyət və kəmiyyət məlumatları da MSK-nın internet sahifəsində yerləşdirilməmişdir. Bu məlumat, DTİHB SMM-ə müraciət əsasında təqdim olunmuşdur.

DSK-ların çoxu öz iclaslarını növbədənənar keçirmiş və bu, onların qərar qəbul etmə prosesinin ardıcılığının müşahidəsinə imkanı verməmişdir. DTİHB SMM-in tərəfindən müşahidəsi aparılan DSK-lar öz qərarlarını davamlı olaraq müvafiq lövhələrdə, fəaliyyətlərinə dair ümumi məlumatı isə MSK-nın internet səhifəsində yerləşdirmişdirlər.

MSK, seçki komissiyaları üçün təlimat və videolar hazırlamış və seçki gününə aid prosedurlara dair DSK və MnSK üzvləri üçün kaskad təlimlər təşkil etmişdir. MSK həmçinin DSK-lara seçki mübahisələrinin həlli ilə bağlı təlimlər keçmiş, habelə həbsxanalar və hərbi hissələrdə seçkilərin təşkilinə məsuliyyət daşıyan polis və müəssisə əməkdaşlarını da təlimə cəlb etmişdir. DTİHB SMM-in müşahidələri göstərir ki, MSK tərəfindən DSK-lar və səlahiyyətli dövlət qulluqçuları üçün təşkil olunan təlimlər məlumatla zəngin, tətbiq yönümlü, interaktiv və kütləvi keçmiş, MnSK-lar üçün təlimlər isə seçim əsaslı və arabil az sayda iştirakçı ilə təşkil olunmuşdur. Ümumiyyətlə, MnSK-lar üçün təlimlərdə mövzu ardıcılığı olmamış və təlimlərin yalnız bir qismi interaktiv keçmişdir. MSK, seçicilər üçün məlumat kampaniyası çərçivəsində afişalar, habelə ictimai və dövlət yayımlayıcılarında yerləşdirilən video çarxlar hazırlamışdır.

Hökumət, əlilliyi olan seçicilərinə səs verməsi üçün şəraitin təmin olumasında israrlıdır. MSK, görmə qabiliyyəti zəif olan seçicilər üçün Braul əlifbalı dəst və hərəkət məhdudiyətli seçicilərin qeydiyyatda olduğu MnSK-ların girişinə rampalar quraşdırmışdır. Əvvəlki seçkilərdə olduğu kimi, prosesin şəffaflığını artırmaq məqsədi ilə ölkə üzrə əvvəlcədən seçilmiş seçki məntəqələrində 1000 ədəd veb kamera quraşdırılmışdır. Seçki və səsələrin hesablanması prosesi əvvəlcədən təyin olunan seçki məntəqələrindən canlı yayımlanmışdır.²²

Seçicilərin qeydiyyatı

Qanuna əsasən, seçki günü, 18 və ya daha yuxarı yaşı olan, məhkəmə qərarı ilə hüquqlarından məhrum olunmayan vətəndaşlar səs verə bilərlər. Məhkəmə tərəfindən əqli və ya psixoloji əlillik əsasında şəxslərin səsvermə hüququndan məhrum edilməsi təcrübəsi beynəlxalq öhdəlik və standartlara ziddir.²³ Beş ildən çox Azərbaycan ərazisində yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər səsvermə hüququna malikdirlər.²⁴ Parlament seçkilərində ölkədən kənar səsvermə nəzərdə tutulmayıb.

Seçici siyahıları, seçicilərin vahid ümumxalq reyestrini aparan MSK-a verilən yerli yaşayış məlumatlarının çıxarışlarına əsaslanır. MnSK-lar, hər il mayın 30-dək DSK-lar vasitəsilə MSK-ya yenilənmiş siyahıların təqdim olunmasını təmin edir. Seçki gününə ən azı 25 gün qalmış siyahılar yenidən yenilənir. MSK və DSK-lar aylıq əsasda icra hakimiyyətinin müxtəlif şöbələrindən vətəndaş reyestrinə dair ən son məlumatları toplamaq təcrübəsini həyata keçirirlər. Bir tərəfdən, sözü gedən təcrübə seçici siyahılarının dəqiqliyinə xidmət edir, lakin qanunvericilikdə təsbit olunmaması onun hesabatlılığını və şəffaflığını məhdudlaşdırır.

Seçicilərə öz qeydiyyat məlumatlarını yoxlamaq və dəqiqləşdirmək və digər seçicilərə dair məlumatlar üzrə müraciət etmək üçün kifayət qədər imkan yaradılmışdır. Seçici siyahılarının ilkin

²² 2019-cu ildə keçirilən bələdiyyə seçkilərində də eyni seçki məntəqələri seçilmişdir. Veb kameraların istifadəsini tənzimləyən MSK təlimatında qeyd olunur ki, səsvermə və səsələrin hesablanmasını əksə etdirən görüntülər şikayətlərin baxılması prosesində dəlil kimi istifadə oluna bilərlər.

²³ Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına dair Konvensiyanın 12-ci maddəsi dövlətləri “əlilliyi olan şəxslərin həyatın bütün sahələrində digər şəxslərlə bərabər əsasda hüquqi qabuliyətini” tanımağa məcbur edir. ATƏT tərəfindən 1990-cı ildə qəbul olunan Kopenhagen Sənədinin 7.3 bəndində qeyd olunur ki, Üzv Dövlətlər “yetkinlik yaşına çatmış bütün vətəndaşlara universal seçki hüququnu təmin edəcəklər.” Həmçinin BMT-nin Əlillərin Hüquqları Komitəsi (ƏHK) "[Azərbaycanla bağlı yekun müşahidələr](#)" (12 may 2014), CRPD/C/AZE/CO/1, maddə 45- bax.

²⁴ Rəsmi statistikaya əsasən, Azərbaycanda 3,500 nəfər vətəndaşlığı olmayan şəxs yaşayır.

sürəti 5-15 yanvar tarixləri arasında seçki məntəqələrində, DSK-larda və MSK-nın internet sahifəsində ictimaiyyətə təqdim edilmişdir. İki yenilənmə arasında seçicilərin sayı 25,098 nəfər artmışdır. 6 fevral tarixinədək yaşadıkları DSK-ların ərazisində yerləşən fərqli bir məntəqədə səs vermək imkanı verən çap olunmuş 1,700 qeydiyyatdançıxma vəsiqələri (QÇV) seçicilərə təqdim olunmuşdur. 15 yanvar tarixinə qeydə alınmış seçicilərin sayı 5,238,000 nəfər idi ki, onlardan da 340,689 nəfəri məcburi köçkündür. MSK tərəfindən 5,387,600 seçki bülleteni çap etmişdir.²⁵

Seçki siyahılarının yenilənməsindən sonra, dairənin ərazisində yaşayan seçici, səsvermə günü də daxil olmaqla, qeydiyyatda olduğu ünvanı təsdiq edən sənədlə MnSK-nın tərtib etdiyi əlavə seçici siyahısına daxil edilə bilər. Yanaşmanın əhatəli olmasına baxmayaraq, səsvermə günü MnSK-lar tərəfindən seçicilərin siyahıya əlavə edilməsi Avropa Şurasının standartlarına ziddir.²⁶

Mərkəzi Seçki Komissiyasında qeydə alınmış seçicilərin sayı ilə Dövlət Statistika Komitəsinin səsvermə yaşına çatmış vətəndaşların sayı barədə məlumatları arasında uzun illər ərzində müşahidə olunan fərqlər var və Dövlət Statistika Komitəsinin rəqəmləri təxminən 2 milyon daha çox seçicinin olduğunu göstərir. BSMM ilə ünsiyyətdə olan bir çox həmsöhbət, bu fərqi izah etmək üçün ictimai məlumatların olmaması seçici qeydlərinin dəqiqliyinə inamsızlıq yaratdığını bildirir.²⁷

Namizədlərin irəli sürülməsi və qeydiyyatı

Parlamentə üzv olmaq hüququ, ikili vətəndaşlıq və ya digər dövlətlər qarşısında öhdəlikləri olmayan və ağır cinayətə görə əvvəlcədən məhkum edilməyən və seçici olmaq hüququna malik şəxslərə verilir. AİHM-nin qərarlarına baxmayaraq, əvvəllər məhkum edilmiş və üzərilərindən məhkumluq götürülməmiş dörd siyasi və vətəndaş cəmiyyəti fəalının namizədliyindən imtina edilmişdir.²⁸

Namizədlik, özü tərəfindən və ya qeydə alınmış siyasi partiya, partiyalar koalisiyası və ya bir qrup seçici tərəfindən irəli sürülə bilər.²⁹ Namizəd olmaq üçün hər bir namizəd öz bildirişlərini və namizədlik sənədlərini DSK-ya təqdim etməlidir. Bundan əlavə, irəli sürülmüş namizədlər, ən azı 450 seçicinin imzası olan imza vərəqələrini, gəlir və əmlakları haqqında bəyannamələr və təşviqat kampaniyalarına dair ilk maliyyə hesabatlarını müvafiq DSK-lara təqdim etməlidirlər. Beynəlxalq qabaqcıl təcrübəyə uyğun şəkildə seçici, namizədin yaşadığı dairədə birdən çox namizədin lehinə imza ata bilər.

DSK-ya, sənədləri yoxlamaq və namizədliyi təsdiqləmək üçün beş, bəyannamələrin düzgünlüyünü, imzaların yoxlanmasına və namizədin qeydə alınmasına dair qərar qəbul etmək üçün yeddi gün ayrılır. DSK-lar iki mərhələli qeydiyyat prosesini həyata keçirir, MSK-nın işçi qrupu isə imzaların

²⁵ Qanunvericiliyə əsasən, çap olunmuş bülleten sayı dairədə qeydiyyatdan keçmiş seçicilərin sayından üç faiz çox ola bilər.

²⁶ Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının 2002-ci ildə qəbul etdiyi Seçki Məsələləri üzrə Yaxşı Təcrübələr Məcəlləsinin 1.2 (iv) bəndi tövsiyə edir ki, "Qeydiyyatdan keçməyən seçicinin qeydiyyata alınması üçün məhkəmə nəzarəti və ya məhkəmə proseduru ilə təsdiqlənən inzibati prosedur olmalıdır; qeydiyyat, seçki günü seçki məntəqəsində həyata keçirilməməlidir."

²⁷ Dövlət Statistika Komitəsinin DTİHB SMM-ə verdiyi məlumata əsasən, 2019-cu ilin dekabr ayına olan səsvermə yaşlı vətəndaşların sayı 7,325,000 olaraq müəyyən edilmişdir. Komitənin məlumatında qeyd olunur ki, bu sayə xaricdə yaşayan Azərbaycan vətəndaşları, Azərbaycanda yaşayan xarici vətəndaşlar, habelə 1989-cu il Sovet İttifaqı siyahıyaalmasına əsasən Dağlıq Qarabağ əhalisi daxildir.

²⁸ Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi, müntəzəm olaraq, "İlqar Məmmədov qrupu" kimi tanınan Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) qarşısında səkkiz ərizəçinin məhkumluğunu ləğv etməyə və cinayət törətməsi haqqında qeydləri silməyə çağırmışdı; bununla belə, 6 yanvar 2020-ci il tarixinədək qüvvədə olan məlumata əsasən hökumət, [AİHM qərarını icra etməməsini davam etdirmişdir](#).

²⁹ Namizəd, öz namizədliyini yalnız bir dairədən irəli sürə bilər və həmin dairədə səs vermək üçün qeydiyyatdan keçmək öhdəliyi daşımır.

yoxlanılmasına DSK-nın imtina qərarından şikayət verildiyi təqdirdə cəlb olunur. BSMM-lə ünsiyyətdə olan əksər həmsöhbətlər, namizədlərin qeydiyyat prosesinin ümumilikdə əlçatan olduğunu vurğulamış, bir sıra digər namizəd isə sənədlərə baxılmanın DSK-lar tərəfindən uzadılması kimi ayrı-seçkilik hallarının təşviqatın aparmalmasına mənfi təsir göstərdiyini bildirmişdirlər.

Namizədlərin qeydiyyat prosesi 5 dekabr tarixindən 10 yanvar tarixinədək davam etmiş və ümumilikdə əhatəli olmuşdur. Namizədliyi irəli sürülən şəxslərin böyük əksəriyyətinin namizədliyi qeydə alınmışdır.³⁰ Namizədliyi irəli sürülən şəxslərin əksəriyyəti və onların nümayəndələri DSK-larda namizədliklərinin qeydiyyatı müzakirə olunduğu və qərar verildiyi iclaslara dəvət olunmuşdurlar. Namizədliyin qeydiyyatı üçün tələb olunan əmlak və gəlir bəyannamələri imza vərəqələrindən daha çox önəm verilir.³¹ Namizədliyi irəli sürülən 794 şəxsdən (namizədliyi irəli sürülən və qeydə alınan şəxslərin 33 faizi) 35-i DSK-ların qeydiyyatdan imtina qərarından MSK-ya şikayət vermişdir (*Müraciət və Şikayət bəndinə baxın*).³² Cəmi 1,637 namizəd qeyd alınmışdır.³³

Qanunvericiliyə əsasən, namizədlər seçki gününə 10 gün qalmış seçkilərdə iştirakdan geri çəkilə bilirlər. 323 (20 faiz) namizədin öz namizədliyini geri götürməsindən və 2 nəfərin qeydiyyatının ləğvindən sonra, seçkilərdə 1,314 namizəd iştirak etmişdir. Onlardan 1,057 nəfərin (80 faiz) namizədliyi özü tərəfindən, 246 nəfərin namizədliyi on doqquz siyasi partiya və 11 nəfərin namizədliyi isə seçici təşəbbüs qrupları tərəfindən irəli sürülmüşdür.³⁴ Buraxılmış parlamentin 80 üzvü (təxminən 70 faiz) yenidən seçilmək istəyir.³⁵ DTİHB SMM ilə həmsöhbət olan bir neçə şəxs bəzi namizədlərin iştirakının əsasında duran həqiqi səbəblərin sual doğurduğunu qeyd etmişdirlər. Namizədliyini geri götürənlərin yarısından çoxu dövlət sektorunda çalışır və namizədliyi özü tərəfindən irəli sürülmüşdür.

DTİHB SMM ilə söhbətdə DSK-lar və namizədliyini geri götürən şəxslərin bir qismi geri götürmənin səbəbi kimi partiyalar arasında razılaşmaları, maliyyə vəsaitlərinin çatışmamazlığını, maddi stimulları və yerli səviyyədə dövlət qurumlarının təzyiqini göstərmişdirlər. Sonuncu səbəb, ATƏT-in 1990-cı ildə qəbul etdiyi Kopenhagen Sənədinin 7.7-ci bəndinə və AİHM-in presedent hüququna ziddir.³⁶ Seçki Məcəlləsində qeyd olunur ki, siyasi partiya mənsubiyyətini bəyan edən namizəd partiya üzvlüyündən çıxarıldığı təqdirdə, təbliğat-təşviqat dövründə partiyanın adından istifadə etmək hüququndan məhrum olur. DTİHB SMM-ə *Müsavətdən* verilən məlumatlara əsasən, partiya, bir tərəfdən, müəyyən sayda üzvlərinin namizədliyini partiya adından irəli sürmüş, eyni zamanda da digər üzvlərini müstəqil şəkildə öz namizədliklərini irəli sürməyə sövq etmişdir. YAP, namizədliyini

³⁰ MSK-nın internet səhifəsində 17 yanvar tarixinə yerləşdirilmiş məlumatlara əsasən, DSK-ya bildiriş və partiya sənədlərini təqdim etmiş 2,331 ərizəçinin 2,358-i qəbul olunmuş; imza vərəqələrini alan 2,247 nəfərdən 1,744-i digər qeydiyyat sənədləri ilə birlikdə imza vərəqələrini DSK-lara təqdim etmişdirlər.

³¹ DTİHB SMM-in baş çəkdiyi yalnız bir neçə DSK, imzaların mübahisəli olduğu təqdirdə qrafoloqun rəyi üçün müraciət etmişdirlər. Qanunda qeyd olunur ki, səhvin qəsdən edilmədiyini qənaətinə gəldikdə, səhvlərin düzəldilməsi imkanı verilə bilər. DSK-lar və MSK əmlak və gəlirlər haqqında bəyannamələrdəki səhvləri bir mənalı olaraq məqsədli kimi şərh etmişdir. Məhz bu səbəbdən, əmlak və ya gəlir bəyannaməsi qismən və ya tamamilə təqdim olunmadıqda, namizədlərə səhvləri düzəltmək üçün imkan verilməmişdir.

³² Buraya namizədliyin irəli sürülməsi mərhələsini keçməyən 73, imza vərəqələrini almayan və ya təqdim etməyən 584 və namizədliyi irəli sürülən, lakin tələb olunan bütün sənədlərin təqdim olunmasından sonra namizədliyi qeydə alınmayan 137 nəfər daxildir.

³³ 83 faizinin (1,357) namizədliyi özü tərəfindən irəli sürülmüşdür. Ən çox namizəd YAP (123), sonra *Müsavət* (25) və *Ümid* (21) partiyalarının üzvləri olmaqla, on doqquz siyasi partiya toplam 272 namizəd irəli sürmüşdür.

³⁴ Ən çox namizəd YAP (122), sonra *Müsavət* (23) və *Ümid* (19) partiyaları tərəfindən qeydə alınmışdır.

³⁵ YAP tərəfindən irəli sürülmüş 123 şəxsin üçdə biri buraxılmış parlamentin üzvləridir. Onların 76 nəfəri seçkilərə ilk dəfə qatılır və həmin namizədlərin 18 nəfəri 35 yaş və ondan cavan şəxslərdir.

³⁶ Təzyiq və hədə-qorxu, namizədin həyatına qarşı təhdidlərdən başlayaraq, özünün və ya ailə üzvlərinin işlərini itirməsi kimi halları əhatə etmişdir. (55, 53, 77, 81, 99 sayılı DSK-larda müşahidə olunub). AİHM-in Ali Palatasının [İlqar Məmmədov Azərbaycanla qarşı](#) qərarının 46-cı maddəsinin 4-cü bəndinə baxın.

müstəqil şəkildə irəli sürən üzvlərinə namizədlikləri geri çəkməyə təklif etmiş, əks halda onların partiya sıralarından uzaqlaşdırılacaqlarını bildirmişdir. Namizədliyin geri götürülməsinə dair cəmi 323 müraciətin 250-si YAP tərəfindən edilmişdir.³⁷ Bundan əlavə, YAP-ın müraciəti əsasında, DSK-lar, 24 namizədin partiya mənsubiyyət məlumatlarını silmiş və MəSK-lara seçki bülletenində namizədliklərini müstəqil irəli sürən namizədlərin partiya mənsubiyyətinin üstündən xətt çəkmək təlimatını vermişdir.

Qeydə alınmış namizədlərin təxminən 21 faizi qadınlardır. Qadınların namizədliklərini irəli sürmək üçün heç bir qanuni tələb yoxdur və gender bərabərliyi proqramları da bu günə qədər işlənilib hazırlanmayıb.³⁸

Təbliğat-təşviqat mühiti

Rəsmi təbliğat-təşviqat müddəti yanvarın 17-də başlamış və 22 gün davam etmişdir.³⁹ Qeydiyyatdan keçmiş namizəd sayının yüksək olmasına rəğmən, təbliğat-təşviqat kampaniyası siyasi mühitin nəzarət altında olması səbəbindən nəzərə çarpacaq qədər təsirli keçməmiş və ən çox görünən iqtidar partiyası olmuşdur. Ümumiyyətlə, seçkiqabağı təşviqat kampaniyası, seçicilərə həqiqətən seçim etmək imkanı yaradan rəqabətli təşviqat kampaniyası üçün mühüm hesab olunan siyasi iştirakçılıq olmadan keçmişdir.

Konstitusiyanın toplaşmaq, birləşmək və hərəkət kimi fundamental azadlıqlara zəmanət verməsinə baxmayaraq, qanunvericilik onları məhdudlaşdırılır. Seçki Məcəlləsi, siyasi partiyalar və namizədlərdən təbliğat-təşviqat çərçivəsində keçirilən tədbirə dair müvafiq DSK-ya yer və vaxtını göstərərək müraciətin göndərilməsini tələb edir.⁴⁰ Tədbirin MSK tərəfindən təyin olunmamış məkanda keçirilməsi "Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında" qanunla tənzimlənir. Bunun üçün tədbirdən ən azı beş gün əvvəl yerli hakimiyyət orqanlarına bildiriş göndərilməlidir. Qanunvericilikdə dinc toplaşmaq barədə əvvəlcədən xəbərdarlığın göndərilməsi qeyd olursa belə, təcrübədə icazə tələb olunur.⁴¹

Yerli icra qurumları ilə məsləhətləşmələr və DSK-lar əməkdaşlıq nəticəsində MSK, qanunvericiliyin tələbinə əsasən təşviqat məqsədləri üçün ölkədə 136 qapalı və 136 açıq yer təyin etmişdir. Bir neçə namizəd qapalı yerlərin sayının az olmasından, habelə həmin məkanların çox balaca və müəssər olmayan ünvanlarda yerləşməsinə qeyd etmişdirlər.⁴² Təşviqat üçün ayrılan bəzi məkanların dolu olmasına baxmayaraq, bu hal, keçirilən görüşlərin və ya təşviqat kampaniyası tədbirlərinin sayında

³⁷ 25 yanvar tarixində YAP-n icra katibinin müavini mətbuata rəsmi olaraq bəyan etmişdir ki, partiyanın razılığı olmadan 200-ə yaxın partiya üzvü fərdi qaydada namizədliklərini irəli sürmüş və bununla YAP-in rəsmi olaraq irəli sürdüyü namizədlərə rəqabət təşkil etmişdirlər. Ən çoxu *Müsavat* (39), növbəti isə YAP (31) üzvü olmaqla, namizədliyi özü tərəfindən irəli sürülmüş şəxslərin təxminən 5 (beş) faizi partiya mənsubiyyətini göstərmişdir.

³⁸ Gender bərabərliyinin təminatı haqqında 2006-cı ildə qəbul olunmuş qanun, gender bərabərliyinin təmin olunması üçün dövlət proqramlarının işlənilib hazırlanması və icra olunmasını ehtiva edir.

³⁹ Seçicilərlə təmas üçün təbliğat-təşviqat müddətinin xüsusilə yeganə fürsət olduğunu nəzərə alaraq, namizədlərin bir qismi seçicilər qarşısında özlərini yaxşı tanımaq üçün həmin müddətin çox qısa olduğunu qeyd etmişdirlər.

⁴⁰ Qanun, müraciətin neçə gün əvvəlcədən verilməsi və DSK-ların cavab göndərməsi müddətinə dair aydınlıq gətirmir.

⁴¹ Azərbaycanda sərbəst toplaşmaq haqqında qanuna edilən dəyişikliklər layihəsinə dair Venesiya Komissiyasının rəyinə baxın (17 dekabr 2007, CDL-AD(2007)042), bənd 35: "İnzibati qurumlar, onların qərarlarını nəzərdən keçirən məhkəmələr və polis qanunu, onun hazırlanmasına ilhamlandıran standartlara hörmət bəsləyən tərzdə tətbiq və şərh etməlidirlər. Onlar, toplantıların leyhinə prezumpsiya nümayiş etdirməlidirlər."

⁴² DTİHB SMM-nin əldə etdiyi məlumata əsasən, bir sıra DSK-larda namizədlər, ərazidə polisin olması və bunun iştirakçılar arasında narahatlıq yaratması səbəbindən toplantılar üçün nəzərdə tutulan yerlərdən istifadə etməkdən imtina etmişdirlər.

öz əksini tapmamışdır. Müəyyən edilmiş yerlərdən kənarında, o cümlədən park və həyətlərdə görüşlərin təşkilinə dair DSK-ların yanaşması ardıcıl olmamışdır.⁴³

DTİHB SMM tərəfindən müşahidə olunan təşviqat tədbirləri zamanı yerli məsələlər və namizədin kimliyi partiya platformalarından və siyasi xəttindən daha çox yer almışdı. YAP-ı təmsil edən namizədlərin apardığı təbliğat-təşviqatın, islahatların davam etdirilməsinə, gənclərin siyasi həyata cəlb olunmasına və prezidentin həyata keçirdiyi kursun dəstəklənməsi üzərində qurulduğu halda, digər namizədlərin kampaniyası sistemli dəyişikliklərə, gənclərin üçün daha geniş imkanların yaradılmasına və ölkə iqtisadiyyatında inhisarların azalmasına yönəlmişdir. Müstəqil namizədlərin bir qismi də prezidentin proqramını dəstəkləmişdir. Siyasi bloklardan biri elektoratın ümumi apatiasını aradan qaldırmaq üçün əsas diqqəti müstəsna olaraq seçici fəallığına yönəlmişdir.⁴⁴ Seçkiləri boykot edən siyasi qüvvələr isə yeni parlamentdə yer tutacağını düşündükləri namizədlərin adları əks olunan siyahıları fəal paylaşmaqla məşğul idilər. Onların mülahizəsinə əsasən yeni parlamentin tərkibi əvvəlcədən qərarlaşdırılan məsələdir. DTİHB SMM-in əldə etdiyi etibarlı məlumatlar və apardığı birbaşa müşahidələr, dövlət qulluqçuları da daxil olmaqla, seçicilərə görüşlərdə iştirak etmək və ya görüş yerini tərk etməmək kimi edilən təzyiqlər yer almışdır.⁴⁵ Təbliğat-təşviqat müddətinin son günlərində Müsavat, REAL-in dəstəklədiyi və müstəqil namizədlərin DTİHB SMM-ə verdiyi məlumatda qeyd olunur ki, onlar, polis məntəqələrinə çağırılaraq, seçki günü və ondan sonra etiraz aksiyaları təşkil etməmək xəbərdarlığı almışdılar.⁴⁶ İki namizədə seçki saxtakarlığı etməmək xəbərdarlığı edilmişdir.

Toplaşmaq üçün imkanların məhdud olması və ənənəvi KİV-lərə çıxışın olmaması nəticəsində namizədlərin əksəriyyəti öz təşviqatını Facebook və onun ödənişli xidmətləri və digər sosial media platformalarının üzərindən aparmışdılar.⁴⁷ Təbliğat-təşviqat qaydalarının pozulması hallarını sənədləşdirmək vasitəsi kimi də daxil olmaqla, şəkil və videolar materiallardan geniş istifadə olunmuşdur. Namizədlərin bir-birinə qarşı təşviqat aparması hallarına dair məlumatlar və hökumət yönümlü botlar və trollar şərh yerləşdirməkdə fəal olmuşdurlar. Təşviqat kampaniyasının digər alətləri qapı-qapı görüşlər, buklet və posterləri əhatə etmişdir.

Təbliğat-təşviqat kampaniyasının maliyyələşdirilməsi

Təşviqat kampaniyasının maliyyələşdirilməsi üçün dövlət vəsaiti ayrılır. Bu, BSMM-in bir sıra həmsöhbətlərinin fikrinə əsasən bütün namizədlərin bərabər imkanlardan faydalanmasına mənfi təsir göstərir. Təşviqat kampaniyasının maliyyələşdirilməsinə dair hüquqi tənzimləmin olmasına baxmayaraq, ianələr, nəzarət və cəzalara aid müddələrin tətbiq olunmaması, təşviqat kampaniyasının maliyyələşdirilməsi sisteminin şəffaflığını və səmərəliliyini məhdudlaşdırmışdır.⁴⁸

⁴³ DSK-ların bəziləri 200-300 iştirakçının topladığı bildirişsiz görüşlərə icazə vermiş, digər DSK-lar isə iştirakçı sayı müəyyən həddi keçdikdən sonra bildirişin təqdim olunmasını tələb etmişdir.

⁴⁴ DTİHB SMM, 26-sı müstəqil namizədlər, 9-u YAP və 7-si digər namizədlər tərəfindən olmaqla, toplam 42 təbliğat-təşviqat tədbirinin müşahidəsinə aparmışdır. 42 tədbirin 8-də qadın namizədləri iştirak edirdi.

⁴⁵ 8 sayılı seçki dairəsində tələbələr namizəd olan hazırki millət vəkalinin keçirdiyi görüşə yığılmasına dair DTİHB SMM-ə etibarlı məlumat daxil olmuşdur. 79 və 92 sayılı seçki dairələrində, əksəriyyəti qadın müəllimlər və uşaq bağçalarının işçilərindən ibarət seçicilər, təşviqat görüşünə kəndlərdən avtobusla gətirilmiş, və DTİHB SMM müşahidələrinə əsasən, onların bir hissəsinə toplantı yerini tərk etməyə imkan verilməmişdir.

⁴⁶ 46, 47, 74, 53, 94 sayılı DSK-lar.

⁴⁷ Facebook-dan əlavə kampaniya üçün Instagram və YouTube-dan da istifadə olunmuşdur. Namizədlərin bir çoxu hədəfli reklamlara pul xərcləmişdirlər.

⁴⁸ BMT-nin 2003-cü ildə qəbul etdiyi Korrupsiyaya qarşı Konvensiyasının 7.3 bəndində qeyd olunur ki, dövlət, “seçkili dövlət vəzifələrinə namizədlərin və uyğun gəlidiyi halda siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi prosesində şəffaflığı artırmaq üçün hazırki Konvensiyanın məqsədlərinə uyğun və yerli qanunvericiliyin təməl prinsiplərinə cavab verən müvafiq qanunverici və inzibati tədbirlər görməlidir.” Həmçinin, 2002-ci ildə qəbul olunmuş Müstəqil

Hər bir namizəd kampaniyaya ən çoxu 500,000 manat (təqribən 265,000 Avro) vəsait xərcləyə bilər.⁴⁹ Namizədlər öz təşviqat kampaniyasını öz vəsaitləri, fiziki və hüquqi şəxslərdən daxil olan ianələr vasitəsilə maliyyələşdirə bilərlər.⁵⁰ Xarici fiziki və hüquqi, dövlətlər, xeyriyyə və ya digər anonim, o cümlədən naturada təqdim edilmiş ianələr qadağandır. Namizədi dəstəkləyən şəxslər ona təmənnəsiz xidmətlər göstərə bilər və bu cür təcrübə geniş istifadə olunmaqdadır. MSK müəyyən etdiyi qaydaya əsasən bütün namizədlər təşviqat kampaniyası ilə əlaqədar əməliyyatlar üçün dövlətə məxsus Azərbaycan Beynəlxalq Bankında xüsusi hesab açmışdır. Siyasi partiyalar namizədlərin dəstəklənməsi üçün öz büdcələrindən 150,000 manata qədər vəsait xərcləyə bilərlər.⁵¹ 60-dan çox dairədə namizədlərini irəli sürən YAP, vahid seçki fondu yaratmışdır. Seçki Məcəlləsi, bu cür vahid seçki fondu olduğu təqdirdə, partiyanın hər bir namizədə nə qədər maksimal vəsait xərcləyə biləcəyinə dair aydınlıq gətirmir.

Seçki Məcəlləsi, təşviqat kampaniyasının maliyyələşdirilməsinə dair namizədlərin DSK-ya üç dəfə hesabat təqdim etmələrini tələb edir.⁵² Hesabat daxil olduqdan sonra beş gün ərzində komissiyanın müvafiq lövhəsində yerləşdirilməlidir. Hesabatda əks olunmuş rəqəmlər müəyyən həddən yüksək olduğu təqdirdə, o, yerli kütləvi informasiya vasitələrində də dərc olunmalıdır. Qanun, sözü gedən öhdəliyin KİV-lərin və ya DSK-nin üzərində olduğuna dair aydınlıq gətirmir. Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, hesablarda həftə ərzində aparılan əməliyyatlara dair müvafiq DSK-ya həftəlik hesabat təqdim etməlidir. Seçki gününə on gün qaldığı müddətdə, bank, DSK-ya ən azı üç gündən bir məlumat təqdim etməli və DSK-lar iki həftədən bir namizədlərin aldıkları və xərclədikləri vəsaitlər barədə kütləvi informasiya vasitələrinə məlumat verməlidirlər. Namizədlərin təqdim etdikləri hesabatlar əsasən DSK-ların müvafiq məlumat lövhələrində yerləşdirilmiş, lakin ianələr və xərcləri əks etdirən bəndlər əksər hallarda doldurulmamışdır. YAP-ın vahid hesaba malik olmasını nəzərə alaraq, MSK, 3 fevral tarixində YAP-ın toplam daxilomalarını əks etdirən ikinci hesabatını dərc etmişdir.⁵³ 9 fevral tarixinə BSMM, mətbuatda dərc olunmuş hər hansı hesabat haqqında məlumatlı deyildir. Bundan əlavə, bir neçə DSK qeyd etmişdir ki, Azərbaycan Beynəlxalq Bankı müvafiq məlumatları onlara təqdim etməmişdir.

Təşviqat kampaniyasının maliyyələşdirilməsi qaydalarının pozulması, o cümlədən hesabatların verilməməsi və dərc olunmaması maliyyə cərimələri ilə nəticələnməyə bilər.⁵⁴ DSK-lardan və namizədlərdən BSMM-ə daxil olan məlumata əsasən, bəzi namizədlər nağd şəkildə ianələr qəbul etmiş və bununla da qanunun tələblərindən və nəzarət mexanizmindən boyun qaçırmışdır. BSMM ilə ünsiyyətdə olan həmsöhbətlərin bir qismi qeyd etmişdir ki, potensial ianəçilər, təqib qorxusu səbəbindən, xüsusilə müxalif namizədlərə vəsait verməkdən çəkinirlər. 9 fevral tarixinə BSMM,

Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərdə Seçki Hüquqları və Azadlıqları, Demokratik Seçkilərin Standartları üzrə Konvensiyasının (MDB Konvensiyası) 12.4 və 12.5 bəndlərinə baxın. Həmçinin, “təbliğat-təşviqatın maliyyələşdirilməsinə dair bir sıra tövsiyələr tam şəkildə təmin olunmamışdır” rəyini əks etdirən 24 mart 2017-ci il tarixli [GRECO-nun Azərbaycan üzrə İkinci Uyğunluq Hesabatına ikinci əlavəsinə](#) baxın.

⁴⁹ 1 Avro təxminən 1,89 manata (*Azərbaycan manatı*) bərabərdir.

⁵⁰ Fiziki şəxslərdən ən çoxu 3,000 manat, hüquqi şəxslərdən isə 50,000 manat ianə daxil ola bilər.

⁵¹ 2019-cu ildə siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi üçün dövlət büdcəsindən təxminən 3 milyon manat ayrılmışdır. Bu məbləğin 10 faizi parlamentdə təmsil olunmayan, lakin son parlament seçkilərində ən azı üç faiz səs toplamış partiyalara mütənasib olaraq paylanmalıdır. Vəsaitin 40 faizi parlamentdə təmsil olunan partiyalar arasında bərabər nisbətdə və qalan 50 faizi seçilmiş millət vəkillərinin sayına görə bölünməlidir.

⁵² Qeydiyyat zamanı ilkin, seçki gününə 10 ilə 20 gün qalmış müddətdə aralıq və seçki nəticələrinin dərc edildiyi gündən 10 gündən gec olmayaraq yekun hesabat.

⁵³ Hesabatda, fərdlərdən 453,000 manat məbləğində ianələrin daxil olduğuna dair məlumat əks olunub, lakin xərclər göstərilməmişdir.

⁵⁴ Maliyyə hesabatlarının təqdim edilməməsi və dərc olunmaması üçün cərimələr 1,000 ilə 2,000 manat arasında dəyişir. Fərdi donör üçün cərimələr 100 ilə 500 manat arasında dəyişir; vəzifəli şəxslər üçün 1,500 manatdan 2,000 manata, hüquqi şəxslər üçün 5,000 ilə 7,000 manata qədər cərimələrə nəzərdə tutulub.

təbliğat-təşviqatın maliyyələşdirilməsi qaydalarının pozulması ilə əlaqədar hər hansı tədbirlərin görülməsinə dair məlumat almamışdır.

MSK və DSK-lar hər bir komissiyada yaradılmış nəzarət və audit xidmətləri vasitəsilə təşviqat maliyyəsinə nəzarət edir. Bununla yanaşı, qanun onlardan fəal şəkildə audit aparmasını tələb etmir ki, bu da nəzarətin mahiyyətini azaltmış olur.

Kütləvi informasiya vasitələri

Konstitusiyanın ifadə azadlığına, məlumat əldə etmək hüququna təminat verməsinə və senzuraya qadağa qoymasına baxmayaraq, bu cür hüquqlar müxtəlif qanunlarla ciddi şəkildə məhdudlaşdırılır. Sosial şəbəkələrdə də daxil olmaqla böhtan və təhqir cinayət əməli sayılır və üç ilədək, prezidentə qarşı yönəldildiyi təqdirdə isə beş ilədək azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.⁵⁵

DTİHB SMM ilə həmsöhbət olan şəxslərin bir qismi qeyd edir ki, hökumət yönümlü mətbuat orqanlarının məlumat sərbəst çıxışı var, müstəqil jurnalistlər isə bu imkandan mərhumdur.⁵⁶ Həmsöhbətlərin fikirlərinə əsasən, jurnalistlərin məlumat çıxış hüququ məhkəmə qərarı təsdiqləndiyi hallarda belə dövlət qurumları rəsmi məlumatları açıqlamaqdan imtina edir.⁵⁷ Bundan əlavə, jurnalistlər və bloqqlər qanunsuz həbslərə, tutulmərə məruz qalır və mahiyyət baxımından onların peşəkar fəaliyyətinə aid olmayan cinayətlərdə ittiham olunurlar. DTİHB SMM ilə ünsiyyətdə olan həmsöhbətlər bu halları hökuməti tənqid edən şəxslərə qarşı cəzalandırma vasitəsi hesab edirlər.⁵⁸ ATƏT-in media azadlığı üzrə nümayəndəsi (MAÜN), jurnalistlərin ağır cinayətlərdə ittiham olunmasından, habelə onların təqib qorxusu olmadan, sərbəst və təhlükəsiz şəkildə məlumat verə bilmək imkanlarının olmamasından narahatlığını müntəzəm olaraq ifadə edir.⁵⁹ Avropa Şurası hesab edir ki, beş jurnalist hələ həbsdə qalmaqdadır.⁶⁰

⁵⁵ MSHBP-un [34 sayılı Ümumi Şərhinin](#) 38-ci maddəsində qeyd olunur ki, “[...] qanunlar, tənqidin yönəldiyi fərdin şəxsiyyətini əsas götürərək, daha sərt cəza tətbiq edə bilməzlər.” Həmçinin, ATƏT Nazirlər Şurasının 3/18 sayılı qərarında (2018) üzv dövlətlərə etdiyi çağırışına baxın. ATƏT Nazirlər Şurasının 3/18 sayılı qərarı (2018) üzv dövlətləri “defamasiya qanunlarının jurnalistlərin təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərə bilən həddən artıq cəza və ya cərimələr tətbiq etməməsini və/və ya jurnalistləri səmərəli şəkildə senzuraya məruz qoymamasını və onların ictimaiyyəti məlumatlandırmaq vəzifələrinə müdaxilə etməməsini təmin etməyə və, ehtiyac olduğu təqdirdə, bu kimi qanunları yenidən nəzərdən keçirib, dəyişdirməyə” çağırır.

⁵⁶ ATƏT-in 1991-ci ildə qəbul etdiyi Moskva Sənədinin 26-cı bəndi iştirakçı dövlətlərin üzərinə “məlumat, materiallara və məkanlara çıxışın təmin olunması baxımından müstəqil kütləvi informasiya vasitələrinə qarşı ayrı-seçkilik etməməyi” öhdəliyi qoyur. Həmçinin, ATƏT-in 1999-cu il [İstanbul Sammitin Bəyannaməsinin](#) 26-cı bəndinə və AŞPA-nın 2172 sayılı qətnaməsinin (2017) 5.2.3 sayılı bəndinə baxın.

⁵⁷ Məsələn, 2019-cu ildə *Turan* xəbərlər agentliyi, su sayğaçlarının quraşdırılmasına dair Dövlət proqramının və Prezident fərmanının icrası ilə əlaqədar “Azərsu” ASC-nin maliyyə hesabatların çıxış əldə etmək müraciət ünvanlandırmışdır. Şirkət, qanunda nəzərdə tutulmuş müddət ərzində məlumatı təqdim etməmişdir. *Turan* məhkəmə işini udmuşdur. Buna baxmayaraq, *Turan*-ın verdiyi məlumata əsasən, şirkət məhkəmə qərarını bu günə qədər icra etməyib. Jurnalistlərin, məlumatı verməkdən imtina və ya verilməsinin gecikdirilməsi halından apelyasiya şikayəti vermək hüququna malik olmalarına baxmayaraq, məhkəmə onları yalnız vəkillər kollegiyasının üzvü olan vəkil təmsil edə bilər. Alternativ olaraq, onlar öz manafelərini özləri təmsil edə bilərlər.

⁵⁸ 22 yanvar 2019-cu il bəyanatını, habelə ATƏT-in media azadlığı üzrə nümayəndəsinin (MAÜN) ATƏT Daimi Şurasına 5 iyul 2019-cu ildən 21 noyabr 2019-cu ilədək dövrü əhatə edən [Növbəti Hesabatına](#) baxın. Həmçinin, Həmçinin, Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin 8-12 iyul 2019-cu il tarixlərində Azərbaycana etdiyi səfərdən sonrakı [hesabatına](#) baxın. Həmçinin, ATƏT MAÜN-nin 22 yanvar 2019-cu il tarixli [bəyanatlarına](#) baxın.

⁵⁹ ATƏT-in media azadlığı üzrə nümayəndəsinin [22 oktyabr 2019](#), [22 fevral 2019](#), [22 yanvar 2019](#), [22 dekabr 2018-ci il](#) tarixli bəyanatlara baxın.

⁶⁰ Avropa Şurasının [jurnalistikanın qorunması və jurnalistlərin təhlükəsizliyini təşviq etmək üçün platformasına](#) baxın. Həmçinin, ATƏT MAÜN-nin [21 noyabr 2019](#)-cu il bəyanatına baxın.

Milli Televiziya və Radio Şurası (MTRŞ), yayım mediasına nəzarəti həyata keçirir və yayım lisenziyalarını vermək və geri götürmək səlahiyyətinə malikdir.⁶¹ Qanunda abonent haqları hesabına da maliyyəşmənin nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, ictimai yayımçı olan *İTV* dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşir ki, bu da kanal redaksiyasının müstəqillik səviyyəsini azaltmış olur.⁶² Həmsöhbət olduğumuz şəxslərin bəzirləri tərəfindən BSMM-ə verilən məlumata əsasən, özəl mətbuat orqanlarına sponsorluq edən reklamçılar təqiblərə məruz qalmışdılar. MTRŞ-in BSMM-ə vertdiyi məlumata əsasən, bir neçə özəl yayımçı maliyyə qeyri-sabitliyi və yığılmış borclar səbəbindən bağlanmışdılar. Ənənəvi mətbu orqanlar dövlət dəstəyindən asılıdılar.⁶³ Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu hər ay 25 çap orqanına vəsait ayırır.⁶⁴ Buna baxmayaraq, ən populyar qazetin gündəlik tirajı 8,000 nüsxədən artıq deyil. Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi məhkəmə qərarı olmadan veb saytları məzmununa görə blok etmək səlahiyyətinə malikdir.⁶⁵ Jurnalistlərin və bloqqların təqib olunması səbəbindən hökuməti tənqid edən internet saytların və sosial media platformalarındakı səhifələrin əksəriyyəti xaricdən idarə olunur.

Sözü gedən faktorların birgə təsiri ictimai müzakirələr məkanında plüralizmi ciddi şəkildə məhdudlaşdırmış olur. Televiziyanın hələ də ölkə daxilində ən əlçatan mətbuat vasitəsi olmasına baxmayaraq, BSMM-nin bir çox həmsöhbətləri, kanalların əsasən əyləncə mənbəyi olduğunu, alternativ siyasi məlumat axtarmaq üçün isə sosial media platformalarından istifadə olunduğunu qeyd edir. Bu, xüsusilə, seçkiqabağa təşviqat kampaniyası dövründə aktuallaşır.

Seçki Məcəlləsi, rəsmi təşviqat dövründə yalnız 60-dan çox seçki dairəsində qeydə alınmış namizədləri olan partiyalar üçün ictimai yayımda pulsuz efir vaxtının və çap mətbuatında yer ayrılmasını nəzərdə tutur. Bu seçkilərdə yalnız YAP pulsuz efir vaxtı və ölkə üzrə dərc olunan çap mətbuatında pulsuz yer almaq hüququna malikdir. Yanvarın 17-də olan məlumata əsasən, YAP pulsuz efir vaxtından istifadə etmək fikrində olmadığını bildirmişdir. Namizədlər, ödənişli siyasi reklam üçün vaxt da ala bilirlər; *İTV*, namizədlərə bu imkanı təqdim edən yeganə kanaldır. DTİHB SMM-nin bir çox həmsöhbəti, təşviqat zamanı siyasi reklamın həddindən artıq bahalı olması ilə bağlı narahatlıqlarını paylaşmış və təşviqat kampaniyalarını sosial media platformaları üzərindən aparacaqlarını qeyd etmişdirlər.⁶⁶ MSK nəzərində fəaliyyət göstərən mətbuat qrupuna KİV-də təşviqat

⁶¹ MTRŞ, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir və altı üzvünün hər bir prezident tərəfindən təyin edilir. İnsan haqları üzrə vəkil Rəsul Cəfərovun radio stansiya açmaq məqsədilə MTRŞ-ə boş tezliklərin alınması üçün müraciəti rədd edilmişdir. Qərardan AİHM-nə 2012-ci ildə verilən şikayət hələ də baxılmayıb.

⁶² İctimai yayımçı haqqında qanun vətəndaşların abonent haqqı ödəməsinə nəzərdə tutur. Bu qayda bu vaxtda qədər tətbiq olunmamışdır. 2012-ci ildən etibarən Qanun həmçinin dövlət büdcəsi hesabına əlavə gəlir mənbəyinin olmasına icazə verir. AŞ-nın 2012-ci ildə qəbul etdiyi [İctimai xidmət göstərən mətbu orqanların idarə olunması üzrə tövsiyəsi](#) bəyan edir ki, dövlətlərin, maliyyələşdirmənin üsulunu və həcmi müəyyən etməkdə bir mənalı məsulyyət daşımaqlarına baxmayaraq, redaksiyanın siyasətinə təsir etməməlidirlər.

⁶³ ATƏT MAÜN-nin [20 fevral 2019-cu il bəyanatına](#) baxın.

⁶⁴ Bundan əlavə, fond nümayəndələrinin DTİHB SMM-ə verdiyi məlumata əsasən, 2020-ci ilin yay aylarında Prezident mətbuat nümayəndələrinə 250-ə yaxın yeni mənzil bağışlayacaq.

⁶⁵ Siyasi məzmunlu 20-ə yaxın onlayn media orqanına giriş məhdud olaraq qalmaqdadır, məhkəmə isə yalnız 5 işlə əlaqədar qərar çıxarıb. Bakı Apellyasiya Məhkəməsi və Ali Məhkəmə zorakılığın və dini ekstremizmin təbliğatı, habelə dövlətin konstitusiya quruluşunun zorla dəyişdirilməsinə yönələn hallarda Dövlətə verilən mülahizə sərhədlərini geniş şəkildə əsaslandırır. İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında qanunun 13-3 maddəsinin tələblərinə zidd olaraq, ictimaiyyət üçün açıq olan bloklanmış internet səhifələrin vahid siyahısı yoxdur. ATƏT MAÜN, Azərbaycanda internetə girişin məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar ciddi narahatlığını ifadə edib və medianın fəaliyyətinə təsir göstərən qanun və qaydaların dəyişdirilməsinə çağırıb. [10 avqust 2018-ci il](#) bəyanatına baxın.

⁶⁶ Televiziya və radioda yayımlanan vaxtdan asılı olaraq bir saniyənin qiyməti müvafiq olaraq 22-60 və 7-25 manatdır. Bu, TV və radioda dəqiqədə müvafiq olaraq 3,600 və 1,500 manata bərabərdir (dəqiqədə 1,900 və 795 avro).

kampaniyasının işıqlandırılmasına nəzarət etmək və təşviqat zamanı media ilə əlaqəli məsələlərin həlli tapşırılmışdır.⁶⁷

Monitorinqi aparılan milli və ya regional yayımçılar tərəfindən heç bir təşviqat kampaniya tədbiri və ya ictimai yığıncaq işıqlandırılmamışdır.⁶⁸ Əvəzində, DTİHB SMM tərəfindən monitorinqi aparılan yayımçılar və onların müvafiq sosial media səhifələri əsas diqqəti MSK-nın fəaliyyətinə yönəltmişdirlər.⁶⁹ Daha dəqiq, MSK-nın fəaliyyəti, monitorinqi aparılan milli TV kanallarda 7-20 faiz, əsas regional kanallarda isə 1-6 faiz işıqlandırılmışdır.

Seçkiqabağa təşviqat kampaniyası dövründə medianın prezidentə (namizəd deyil) və hökumətin fəaliyyətinə dair reportajları əsasən müsbət olmuşdur. Monitorinqi aparılan milli televiziya kanalları öz xəbərlər proqramlarının 74-83 faizini, regional televiziya kanalları isə 23-76 faizini prezidentin və hökumətin fəaliyyətinə ayırmışdılar. Tam əksi olaraq, televiziyalarda gedən siyasi xəbər proqramlarında namizədlər və siyasi partiyaların heç biri haqqında məlumat verilməmişdir. *İki Sahil* qazeti, namizədləri YAP tərəfindən irəli sürülən namizədlərə 42 faiz yer ayırmışdır.⁷⁰ Onlayn agentliklər müstəsna şəkildə yalnız YAP-ın fəaliyyətini işıqlandırmış, lakin materialların əksəriyyəti aydın şəkildə ödənişli kimi qeyd olunmamışdır.

Ümumiyyətlə baxdıqda, KİV-lər, seçiciləri namizədlər və onların platformasına dair məlumatla təmin etməyə bacarmamış və ictimaiyyət həqiqi siyasi debatlardan məhrum qalmışdır.⁷¹ Bu, seçicilərin məlumatlı seçim etmək imkanını əngəlləmişdir. Onlayn məkanda, APA xəbərlər agentliyinin seçkilərlə əlaqədar materiallarının təxminən üçdə biri ödənişli kimi qeyd olunmuşdur və qalan məlumatların əksər hissəsi isə MSK-nın fəaliyyətinə həsr olunmuşdur. Onlayn KİV-lərin bir qismi debat təşkil etməyə cəhd etsə belə, iştirakçılıq çox aşağı səviyyədə idi. YouTube-dan istifadə edən KİV-lər, namizədlərin bir qisminə dair məlumatları geniş şəkildə işıqlandırmışdılar.

Müraciət və şikayətlər

Qanunvericiliyə əsasən şikayət və müraciətlər seçicilər, namizədlər, siyasi partiyalar və bloklar, onların nümayəndələri, habelə müşahidəçilər və seçki komissiyaları tərəfindən verilə bilər. Seçki qanunvericiliyini pozan seçki komissiyalarının hərəkətləri və ya qərarlarından yuxarı seçki komissiyalarına şikayət vermək olar. MSK-nın qərarlarından və hərəkətlərindən apellyasiya

⁶⁷ Mətbuat Qrupu, 4 MSK üzvü və 15 KİV nümayəndəsindən ibarətdir. KİV nümayəndələri MSK tərəfindən təsdiqlənir. Mətbuat Qrupunun rəhbəri qrupun MSK üzvləri tərəfindən seçilir. *Turan* xəbərlər agentliyi qrupa daxil edilmiş, lakin bundan xəbərsiz olması səbəbindən, iclaslarda təmsil olunmamışdır. 9 fevral tarixinə olan məlumata əsasən, Mətbuat Qrupu, sosial media platformalarında təşviqat kampaniyasının aparılması mövzusu müzakirə edən bir iclas keçirmişdir.

⁶⁸ Seçki Məcəlləsinə əsasən kütləvi informasiya vasitəsi ilə təşviqatı çıxışlar, müsahibələr, mətbuat konfransları, açıq müzakirələr, debatlar, dairəvi masalar, və siyasi reklamlar, və tele və radioverlişlər kimi müəyyən edir.

⁶⁹ Yanvarın 11-dən etibarən DTİHB SMM, 11 KİV-in keyfiyyət və kəmiyyət monitorinqini aparmışdır. Aşağıdakı telekanalların praymtaym vaxtı: *AzTV* (dövlət), *İTV* (ictimai), *ATV*, *Real* və *Xəzər* (özəl kanallar), habelə regional kanallar olan *ARB Kəpəz*, *Dünya TV*, *Naxçıvan TV* və *Qafqazın* bir neçə xəbərlər blokları. *İki Sahil* və *Xalq Qazetinin* materialları da monitorinq olunmuşdur. DTİHB SMM, apa.az, haqqin.az, turana.az internet səhifələrində seçkilərlə bağlı məlumatların keyfiyyət təhlilini aparmış, və Facebook və Youtube-da seçkilərlə əlaqədar məlumatları izləmişdir.

⁷⁰ *İki Sahil* qazetinin baş redaktoru YAP-ın siyasi şurasının üzvüdür. Oxşar hal baş redaktoru seçkilərdə iştirak edən *Yeni Müsavat* qazetində də müşahidə olunmuşdur.

⁷¹ MDB Konvensiyasının 13.2 maddəsində qeyd olunur ki, “kütləvi informasiya və telekommunikasiya vasitələrinin əsas vəzifəsi əhalini seçkilər, namizədlərin irəli sürülməsi (namizədlər siyahısı), onların seçki proqramları (platformaları), seçkiqabağı təbliğat-təşviqat prosesinin gedişatı, seçici fəallığı və seçkiləri nəticələri haqqında konstitusiyaya, qanunlar və dövlətin beynəlxalq öhdəlikləri çərçivəsində məlumatlandırmaqdır.”

məhkəmələrinə şikayət verilir. Apellyasiya məhkəməsinin qərarlarından isə Ali Məhkəməyə şikayət verilə bilər.

MSK və DSK-ya daxil olan şikayətlər komissiya üzvlərindən və hüquqi təhsilə malik işçilərdən ibarət daxili ekspert qrupları tərəfindən baxılır. İşə təyin olunmuş ekspert araşdırma aparır və iclasda baxılacaq və səs veriləcək qərar layihəsini hazırlayır.

MSK, namizədlərin qeydiyyatı ilə əlaqədar DSK-ların qərarlarından verilən 38 şikayətə baxmışdır.⁷² Üç halda DSK məhkumluğa əsasən namizədləri qeydə almamışdır.⁷³ Namizədlərin qeydə alınmaması ilə əlaqədar verilmiş 31 şikayətdən 17-i rədd edilmiş, 9-u təmin, 4-ü qismən təmin edilmiş və 1-i geri götürülmüşdür ki, bu da nəticədə 9 namizədin qeydiyyata alınması ilə yekunlaşmışdır. DSK-ların imza vərəqələri ilə bağlı qərarlarından verilən on şikayətin səkkizi təmin edilmişdi. Bununla bərabər, MSK, əmlak barədə məlumatın səhv və ya tam açıqlanmaması səbəbindən namizədin qeydiyyatından imtina barədə DSK qərarlarından verilən 15 şikayətin 12-ni rədd etmişdi.⁷⁴

Təşviqat müddətində MSK-ya 18 və DSK-lara təxminən 43 şikayət daxil olmuşdur ki, onların da əksəriyyəti seçicilərin ələ alınması, təşviqat prosesinə müdaxilələr və inzibati resurslardan sui-istifadə halları bağlı idi. MSK, bir neçə namizədə xəbərdarlıq etmiş, lakin heç bir halda inzibati xəta barədə protokol tərtib olunmamışdır.⁷⁵

Apellyasiya Məhkəmələrinə 23, onlardan sonra Ali Məhkəməyə 18 müraciət daxil olmuşdur. 41 müraciətdən heç biri təmin olunmamışdır. Məhkəmələr MSK-nin mövqeyini mübahisələndirməmiş, və əsas diqqəti texniki və prosedural məsələlərə yönəlmişdir.

Şikayətlərə baxılma prosesinin şəffaflığı ümumilikdə təmin olunmuş və MSK, öz internet sahifəsində ekspert rəylərini və qərarlarını dərc etmişdir. Bununla belə, məhkəmə iclaslarında şikayətçilərin bir qismi, verdikləri və ya onlara qarşı verilən şikayətlərin MSK-da baxılmasına dəvət olunmadıqlarını qeyd etmişdirlər. MSK qərarları heç də hər zaman şikayətdə qaldırılan məsələləri əks etdirmir və ya şikayət olunan məsələni şərh etmir.⁷⁶ Bundan əlavə, qərarlarda onlardan şikayət etmək imkanının olub-olmaması qeyd edilmir, beləliklə də, bu qərarlar ATƏT tərəfindən 1990-cı ildə qəbul olunmuş Kopenhagen Sənədinin 5.11-ci bəndinin tələblərinə cavab vermir.⁷⁷

⁷² Namizədlərin qeydiyyatının ləğvi ilə əlaqədar 14 müraciət daxil olmuşdur. Digər dövlət qarşısında öhdəliyinin olması ehtimalına əsasən verilən 1 müraciət təmin edilməmiş və ikili vətəndaşlıq əsasında verilən üç müraciət təmin olunmuşdur.

⁷³ AİHM-in [Rəsul Cəfərov Azərbaycanı qarşı](#) və [Rəşad Hüseynov və digərləri Azərbaycanı qarşı](#) işlər üzrə verdiyi qərarlarda AİHK 5-ci maddəsi ilə əlaqə 18-ci maddəsinin pozuntusu aşkar olunmuşdur. Azərbaycandan, Məhkəmənin qərəzli hesab etdiyi cəzaların tətbiq edilməsi nəticəsində yaranan mənfi nəticələri aradan qaldırmaq və həmin şəxslərin üzərindən məhkumluğu qaldırmaq tələb olunmuşdur. Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icrasına nəzarət üzrə 2019-cu ilin dekabr ayında [Nazirlər Komitəsinin İnsan Hüquqları üzrə verdiyi qeydlərə](#) baxın.

⁷⁴ DSK qərarlarında şikayətlərin və ya müraciətlərin verilməsi üçün digər əsaslara bunlar daxildir: namizəd tərəfindən qeydiyyat sənədlərinin son tarixini qaçırması, DSK-ların hərəkətsizliyi, ikili vətəndaşlıq və digər dövlətlər qarşısında öhdəliyin olması.

⁷⁵ Seçicilərin ələ alınması və təşviqat aparma hüququnda sui-istifadə də daxil olmaqla MSK, təşviqat kampaniyasının qaydalarının pozulması ilə əlaqədar beş xəbərdarlıq vermişdir.

⁷⁶ Qanun, şikayətlərin ictimaiyyətə açıqlanmasını tələb etmir. MSK şikayətləri dərc etmir.

⁷⁷ 5.11 bənddə qeyd olunur ki, “şəxsə qarşı inzibati qərar tam əsaslandırılmalı və bir qayda olaraq mövcud olan vasitələri göstərməlidir.” Bundan əlavə, ərazi yurisdiksiyası ümumi qanunvericiliklə müəyyən edilir və seçkilərlə əlaqədar şikayətlərin ərazi yurisdiksiyasına aydınlıq gətirən əlavə tənzimləyici çərçivə yoxdur. Nəticədə, bir sıra hallarda maraqlı tərəflərin DTİHB SMM-ə verdiyi məlumatlar ziddiyyətli olub və bir sıra məhkəmələr və şikayətçilər arasında da çaşqınlıq yaradıb.

Şikayətlərin baxılması müddətlərinə ümumilikdə riayət olunmuşdur.⁷⁸ Ən azı 15 halda şikayətlərin baxılması müddətinin kampaniyanın başlaması müddəti ilə üst-üstə düşməsi səbəbindən, təşviqat kampaniyasının başladığı müddətdə belə davam etmişdir ki, bu da hüquqların səmərəli və vaxtında təminatı prinsipini pozmuşdur.⁷⁹

BSMM-nin əldə etdiyi məlumata əsasən, prokurorluq orqanlarına da bir sıra şikayət daxil olub.⁸⁰ Baş Prokurorluğun DTİHB SMM-ə verdiyi məlumata əsasən, seçkilərlə əlaqədar verilən şikayətlər üzrə hər hansı qərarı qəbul etməkdən əvvəl MSK-ya rəy üçün müraciət edilir. Lakin bu qayda qanunla nəzərdə tutulmayıb.

Seçki müşahidəsi

ATƏT qarşısında götürülən öhdəliklərə əsasən Seçki Məcəlləsi, vətəndaşlar tərəfindən aparılan və beynəlxalq seçki müşahidəsi üçün imkan yaradır. Vətəndaşlar fərdi olaraq və ya seçki sahəsində çalışan qeyri-hökumət təşkilatlarının və ya namizədlərin və siyasi partiyaların nümayəndələri kimi müşahidə etmək üçün qeydiyyatdan keçə bilərlər. MSK və DSK-lar tərəfindən 89,676-dən çox yerli müşahidəçi qeydiyyatdan alınmışdır ki, bunların da 62 faizindən çox namizədlərin nümayəndələri, 34 faizi müstəqil müşahidəçilər və yalnız 4 faizi qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən irəli sürülmüşdür. MSK tərəfindən 883 beynəlxalq müşahidəçi akkreditə olunmuşdur.

Akkreditə olunmuş müşahidəçilər seçki ilə bağlı bütün tədbirlərin, o cümlədən seçki komissiyalarının iclaslarını seçki gününə qədər və seçki günü müşahidə etmək hüququna malik olduqları halda, müstəqil müşahidəçilər komissiyaların iclaslarını yalnız MSK-dan icazə aldıkları təqdirdə müşahidə edə bilərlər.⁸¹

Bəzi BSMM həmsöhbətləri, xarici maliyyələşdirmə ilə bağlı qanun müddələrinin vətəndaş cəmiyyətləri təşkilatlarının müşahidəçilərin fəaliyyət göstərməsi, onların təlimləndirilməsi və yerləşdirilməsi imkanlarını məhdudlaşdırdığını bildirmişdirlər. Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi mərkəzi (SMDT), Demokratik Təşəbbüslər İnstitutu (DTİ) və Azərbaycanda Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafına Yardım Assosiyasiyası kimi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları qısa və uzun müddətli müşahidə təşkil etmiş aparmış və səsvermə günü bir neçə təşkilat qısa müddətli müşahidəçiləri ilə seçkilərin müşahidəsini aparmışdır. SMDT və DTİ hələ də qeydiyyatsız olduqlarına görə hüququ status olmadan fəaliyyət göstərirlər. Onun müşahidəçiləri fərdi qaydada akkreditə olunmuşdurlar. SMDT, DTİ və AVCİYA seçkiqabağı mühitə dair aralıq hesabatları dərc etmiş və seçkidən sonra bəyanatla çıxış etməyi planlaşdırırlar.

⁷⁸ MSK, şikayətlərin baxılmasına cavabdeh olan ekspertlər və apellyasiya məhkəmələrində çalışan qarışıq qrup hakimlər və komissiya üzvləri üçün təlimlər təşkil etmişdir.

⁷⁹ Səmərəli vasitələrdən faydalanma hüququnu təsbit edən Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2 (a) maddəsinə, Vyanna Sənədinin 13.9-cu bəndinə və 1990-cı il Kopenhagen Sənədinin 5.10-cu bəndinə baxın. Həmçinin [Abdalov və digərləri Azərbaycana qarşı](#) qərara baxın.

⁸⁰ Bu cür hallar, namizədlərin geri götürmək məqsədilə təzyiqlər və vəzifəli şəxslər tərəfindən saxtalaşdırılmış əmlak sənədləri ilə bağlıdır.

⁸¹ Seçki Məcəlləsiə əsasən, MSK, müşahidəçilərin seçki komissiyasının iclaslarında iştirak etmək hüququnu təmin etmək üçün püşk atma keçirir. Hər bir müşahidəçi kateqoriyasının hər bir komissiyada bu hüquqa malik bir müşahidəçisi ola bilər. Hər bir komissiyaya ən çoxu on nəfərə qədər müşahidəçi təhkim oluna bilər. MSK-nın verdiyi məlumata əsasən, yalnız bir nəfər YAP müşahidəçisi müraciət etmiş və MSK iclaslarının müşahidəsini aparmaq üçün akkreditə olunmuş, DSK-ların iclaslarını müşahidə etmək üçün isə fərdi müşahidəçilərin heç biri MSK-ya müraciət etməmişdir.

BSMM ilə həmsöhbət olan şəxslərin əhəmiyyətli hissəsi bir sıra vətəndaş müşahidə qruplarının siyasi mənsubiyyətindən və müstəqil olmamasından narahatlıqlarını ifadə etmişdirlər.⁸²

MSK, son parlament və prezident seçkiləri, habelə 2016-cı ildə keçirilən referendumda exit-poll təşkil edən üç təşkilatın tələblərə cavab verdiyini müəyyən etmiş və biri yeni olmaqla, digər iki təşkilatla bərabər bu seçkilərdə də exit-poll keçirmək üçün onları akkreditasiya etmişdir.⁸³

Seçki günü

BSMM müşahidəçiləri müşahidə apardıqları 116 məntəqənin 19-da səsvermə məntəqələrin açılması prosesi mənfə qiyətləndirmişdirlər. Buna səbəb əsasən məntəqə komissiyalarına verilən seçki bülletenlərinin sayılmaması və sayının qeydə alınması idi (müvafiq olaraq 35 və 52 hal) və seçki qutuları üçün verilən kilidlərin seriya nömrəsinin qeydə alınmaması (37 hal) kimi prosedur çatışmamazlıqları olmuşdur. Qanunvericiliyin tələbinə əks olaraq, QCV-ların hesablanması və ləğv olunması 19 halda baş tutmamışdır.

Səsvermə prosesi müşahidə aparılan 1296 məntəqənin 7 faizində mənfə kimi qiymətləndirilmişdir ki, bu da kifayət qədər böyük say olduğuna görə ciddi prosedur çatışmamazlıqlarının göstəricisidir. Bir seçicinin bir neçə dəfə səsverməsinin qarşısını almaqda mühüm tədbir olan seçicilərin barmaqlarının mürəkkəblə işarələnməsi adətən ardıcıl aparılmamış (müşahidə olunan məntəqələrin 9 faizində) və ya mürəkkəbin izi yoxlanılmamışdır (13 faiz). Beynəlxalq müşahidəçilər, 16 seçki məntəqəsində seçki qutularına topa bülleten atılmasına və ya onun ehtimalının olmasına dair məlumat vermişdirlər. Bundan əlavə, müşahidə aparılan məntəqələrin 5 faizində qrup şəklində səsvermə, 4 faizində isə səsvermənin məxfiliyinin pozulması halları aşkarlanmışdır. Müşahidə aparılan məntəqələrin 8 faizində həddin artıq çox insanın olması problemi qeyd olunmuşdur.

Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 7 faizində səsvermə prosesinin heç də bütün mərhələləri müşahidəçilər üçün görünürdü, bu da prosesin şəffafliq səviyyəsini azaltmışdır. BSMM müşahidəsi əhatə etdiyi məntəqələrin dördü birində, müstəqil müşahidəçi kimi akkreditə olunmuş şəxslərin *de facto* siyasi partiyaların və ya namizədlərin maraqlarını təmsil etdiyini, və vaxtaşırı prosesə müdaxilələrini qeyd etmişdirlər. Seçki məntəqələrində gərginlik halları MnSK üzvləri və müstəqil müşahidəçilər arasında fikir ayrılığı səbəbindən baş vermişdir. 39 halda MnSK-lar müşahidəçilərlə tam əməkdaşlıq münasibəti göstərməmiş və 6 halda siyasi partiya və ya namizədlərin nümayəndləri və ya müstəqil müşahidəçilər seçki məntəqəsindən kənarlaşdırılmışdılar. Polis, təhlükəsizlik əməkdaşları və hərbi personal, habelə dövlət rəsmiləri kimi səlahiyyəti olmayan şəxslərin, müşahidə aparılan 44 seçki məntəqəsində olması qeydə alınmışdır.

Səslərin hesablanması prosesi müşahidəsi aparılan 113 məntəqənin 66-da mənfə qiymətləndirilmişdir ki, bunun əsas səbəbi seçki qutularının açılmasından əvvəl və sonra həyata keçiriləli olan mühüm prosedurların aşkar şəkildə gözlənilməməsi idi. 65 məntəqədə səslərin hesablanması zamanı prosedur səhvləri və ya səhlənkarlıq halları aşkarlanmışdır. Səslərin hesablanması zamanı saxtakarlıqların qarşısını almaq üçün tələb olunan rəqəmlərin tutuşdurulması kimi mühüm yoxlamalar

⁸² Məsələn, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən təyin olunan ümumi müşahidəçilərin 45 faizini buraxılmış parlamentin üzvü olan millət vəkili rəhbərlik etdiyi *Azərbaycanda Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafına Yardım Assosiyasiyası*, 20 faizini namizəd olaraq iştirak edən *Qarabağ müharibəsi Əlilləri, Veteranları və Şəhid Ailələri İctimai Birliyi*, və təxminən 10 faizi yenidən seçilmək istəyən buraxılmış parlamentin üzvü olan millət vəkili rəhbərlik etdiyi *Azərbaycan Qırmızı Aypara Cəmiyyəti* tərəfindən təyin olunub.

⁸³ *Vətəndaşların Əmək Hüquqlarının Müdafiəsi Liqası* ilə əməkdaşlıqda ABŞ-da yerləşən Artur J. Finkelşayn & Associates; "Rəy" Monitoring Mərkəzi; "Human Rights XXI Century – Azərbaycan" fondu ilə Fransanın *Opinion Way* araşdırma şirkəti.

aparılmamışdır. Ələlxüsus, rəqəmlərin tutuşdurulmaması və qeydə alınmaması müvafiq olaraq 63 və 69 halda baş vermişdir. 51 halda isə MnSK-lar, seçici siyahılarındakı imzaların sayını hesablamamışdır ki, bu da səsələrin hesablanması zamanı saxtarkarlığın qarşını almaq üçün nərzədə tutulan mütləq mərhələnin tətbiq olunmaması ilə nəticələnmişdir.

Seçki qutularının açılmasından sonra BSMM müşahidəçiləri, 14 halda qutulara bir yerdə qatlanmış və ya topa şəkildə bülleten atılmasını düşünməyə əsas verən hallar qeyd etmişdirlər. Digər 7 halda isə seçki qutusundan çıxan bülletenlərin sayı səs verən seçicilərin sayından daha çox idi, lakin səsələrin hesablanması prosesi davam etdirilmişdir.⁸⁴ Səsələrin hesablandığı 113 məntəqənin 49-da seçki qutusundan çıxan seçki bülletenlərinin sayı ilkin səsvermə protokolunda qeyd olunmamışdır. Bundan əlavə, BSMM müşahidəçiləri, 15 halda seçici siyahılarının, nəticələrin və protokolların məqsədli şəkildə saxtalaşdırılması faktlarını qeyd etmişdirlər.

Müşahidəsi aparılan 42 məntəqədə isə olan heç də hər kəsin səsələrin hesablanması prosesini izləmək imkanı olmamışdır. 48 halda müşahidəçilər seçki bülleteninin üzərində seçicilərin səs verdiyi namizədlərin qarşısında işarələri aydın görə bilməmiş və müşahidəsi aparılan 113 məntəqənin 50-də nəticələr yekun protokola daxil olunmadan əvvəl elan edilməmişdirlər. Müşahidəsi aparılan seçki məntəqələrinin yarısından çoxunda (65) protokolun sürəti seçki məntəqəsinin lövhəsinə yerləşdirilməmişdir. Müşahidəsi aparılan məntəqələrin dördə birində BSMM müşahidəçilərinin müşahidəsinə məhdudiyətləri qoyulmuşdur. Bu hallar səsələrin hesablanması prosesinin şəffaflığını azaltmışdır.

Məlumatların daxil edilməsi sisteminin işləməməsi səbəbindən yekunların müəyyən edilməsi prosesi bir sıra dairələrdə gec başlamışdır. Əsasən protokolların və digər sənədlərin qəbul prosesinin zəif təşkili və bir sıra hallarda DSK üzvləri tərəfindən yekunların müəyyən edilməsi haqqında məhdud anlayışa malik olması səbəbindən 109 haldan 22-də proses mənfə kimi qiymətləndirilmişdir. 24 halda isə yerin darlığı və qeyri-münasib iş şəraitini prosesin həyata keçirilməsinə mənfə təsir göstərmişdir.

47 halda prosesin şəffaflığının məhdudlaşdırılması ilə nəticələnən müşahidəçilərin xüsusilə təyin edilmiş nöqtədə yerləşdirilməsi məntəqədə olan şəxslərin heç də hamısına prosedurları izləməyə və ya maneəsiz müşahidə aparmaq imkanı verməmişdir. 17 halı istisna etməklə, MnSK-nın elektron protocol sürətinin əldə etmək hüququna malik olan şəxslərə protokollar verilmişdir. BSMM müşahidəçiləri, 48 halda DSK sədrələrinin kompüterə daxil etdiyi nəticələri elan etməməsini, 22 halda isə MnSK sədrələrinin protokolun çap olunmuş üç sürətinə imza atmamasını qeyd etmişdirlər. BSMM müşahidəçiləri qeyd etmişdirlər ki, qanuna zidd olaraq 17 halda DSK-lar MnSK-ların protokollarındakı rəqəmləri dəyişdirmiş və onların əvəzinə protokolları doldurmuşdurlar. Müstəqil müşahidəçilər və namizədləri və ya partiyaların nümayəndələri müşahidəsi aparılan DSK-ların üçdə birində təmsil olunurdular.

MSK, seçki günü ərzində dörd dəfə seçici fəallığı haqqında məlumat vermiş və son fəallıq göstəricisi seçki məntəqələri bağlandıqdan beş saat sonra, gecə saat 00:00-da 47.81 faiz elan edilmişdir.

***Bu hesabatın ingilis dilində olan sürəti yeganə rəsmi sənəd hesab olunur.
Azərbaycan dilinə tərcüməsi qeyri-rəsmi hesab olunur.***

⁸⁴ Seçki gününə dair prosedurlar tələblərinə görə seçki qutusundan çıxan seçki bülletenlərin sayı seçicilərə verilən bülletenlərin sayını üstəklədiyi halda seçki bülletenlərin hamısı etibarsız hesab olunmalıdır.

MISSIYA HAQQINDA MƏLUMATLAR VƏ TƏŞƏKKÜR NAMƏLƏR

Bakı, 10 fevral 2020-ci il – İlkin Müşahidələr və Nəticələr üzrə hazırkı bəyanat, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Haqları Bürosu (DTİHB), ATƏT-in Parlament Assambleyası (ATƏT PA) və Avropa Şurasının Parlament Assambleyasının (AŞPA) birgə fəaliyyətinin nəticəsidir. Qiymətləndirmə, seçkilərin ATƏT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlar qarşısında götürülən öhdəliklərə, habelə demokratik seçkilər üzrə standartlara və milli qanunvericiliyə cavab verməsini müəyyən etmək üçün aparılmışdır.

Artuq Qerasimov, ATƏT-in Fəaliyyətdə olan sədri tərəfindən Xüsusi Əlaqələndirici və ATƏT-in müşahidə missiyasının rəhbəri təyin olunmuşdur. ATƏT PA-nın nümayəndə heyətinə rəhbərliyi Elona Hoxsa-Gyebra həyata keçirmişdir. AŞPA nümayəndə heyətinin rəhbəri Frank Şvabe təyin olunmuşdur. Səfir Piter Teyler, 7 yanvar tarixindən fəaliyyətə başlayan DTİHB SMM-nin rəhbəridir.

Beynəlxalq Seçki Müşahidə Missiyasının iştirakçısı olan təşkilatların hər biri Beynəlxalq Seçki Müşahidəsi üzrə 2005-ci ildə qəbul olunmuş Prinsiplər Bəyannaməsini qəbul ediblər. İlkin Müşahidələr və Nəticələr üzrə hazırkı bəyanat seçki prosesinin başa çatmasından əvvəl təqdim olunub. Seçkilərin keçirilməsinə dair yekun bəyanat qismən seçki prosesinin qalan mərhələlərinin həyata keçirilməsindən, o cümlədən səsliyin hesablanması, yekunların müəyyən edilməsi və nəticələrin elan olunması, habelə seçki günündən sonar verilə bilən şikayət və ya müraciətlərin baxılmasından asılı olaraq hazırlanacaq. DTİHB, potensial təkmilləşdirmələrə dair tövsiyələri özündə ehtiva edən yekun hesabatını seçki prosesi başa çatdıqdan təxminən səkkiz həftə sonra dərc edəcək. ATƏT PA öz hesabatını 21 fevral 2020-ci il tarixində Vyana şəhərində keçirəcək Qıs İclasında təqdim edəcək. AŞPA öz hesabatını 6 mart 2020-ci ilin tarixində Parisdə keçirəcəyi Daimi Komitəsinin iclasında təqdim edəcək.

DTİHB SMM, paytaxtda 12 mütəxəssisdən və ölkə üzrə yerləşdirilmiş 26 uzun-müddətli müşahidəçidən ibarətdir. Seçki günü DTİHB tərəfindən 271 uzun-müddətli və qısa-müddətli müşahidəçi, ATƏT PA-nın 57 üzvdən və AŞPA-dan 28 nəfərdən ibarət nümayəndə heyəti olmaqla, 26 ölkədən 356 müşahidəçi cəl etmişdir. Məntəqələrin açılış prosesinin müşahidəsi ölkə üzrə 116, səsvermə isə 1,290 seçki məntəqəsində aparılmışdır.

BSMM, seçkiləri müşahidə etmək üçün dəvətə görə hökumətə, göstərilən dəstəyə görə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinə və Mərkəzi Seçki Komissiyasına təşəkkürün ifadə etmək istəyir. Onlar həmçinin əməkdaşlıq nümayiş etdirdiklərinə görə digər dövlət qurumlarına, siyasi partiyalara, mətbuat və vətəndaş cəmiyyəti, və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinə də minnətdarlığını bildirir.

Əlavə məlumat üçün aşağıdakı nümayəndələrlə əlaqə saxlamağınızı xahiş edirik:

- Piter Teyler, DTİHB SMM-in Rəhbəri, Bakıdakı nömrəsi (+994 55 4142808);
- Katya Andrusz, DTİHB Mətbuat üzrə məslətçisi (+48 609 522 266), və ya Radivoje Grujiç, DTİHB-in Seçkilər üzrə məsləhətçisi, Varşava (+48 22 52 00 681);
- Nat Parri, ATƏT PA (+994 55 980 42 56 və ya + 45 60 10 81 77), və ya İrina Sabaşuk (+ 45 60 10 81 73)
- Boqdan Torçetoriu, AŞPA, (+33 650 392940)

DTİHB SMM-in ünvanı:

Landmark Biznes Mərkəzi, 5-ci mərtəbə

Xəqani küç. 45 A, 1010 Bakı

Tel: +994 12 4659940; Faks: + 994 12 4659941; E-poçt: office@odihr.az